

TARİHİ UNUTAN İKTİSATÇILARIN BİLİME METODOLOJİK YAKLAŞIMLARI, “İKTİSAT PARADİGMASINDA GERİYE BİR DÖNÜŞ MÜ?”

Esin CANDAN¹ ve Avni Önder HANEDAR²

Özet

Kıt kaynak ve sonsuz ihtiyaç ön kabulleri çerçevesinde, günümüzde hâkim iktisadın ilkelerine bağlı olarak ortaya çıkan eleştirel ve destek yönlü çabalar giderek anlam kazanmaktadır. Tüm insan faaliyetlerinin, özellikle de günümüzde toplumsal eylemin çekirdeği haline gelmiş iktisadî faaliyetlerin, tekçi (pozitivist) bir yaklaşım tarafından ele alınması iktisat biliminin üstüne gölge düşürmektedir. Hâkim iktisadi yaklaşım ile iktisadî faaliyetin, sadece bireyin bakış açısına indirgenerek açıklanması; değer yargısı ve sübjektivite gibi unsurların iktisadın incelediği nesnenin bir özelliği olmaktan çıkarılmasına neden olmaktadır. Yine, araçsal bağlamda ekonometri ile bir değerlendirme yapıldığında, başlangıç varsayımlarının ve değer yargılarının tekrar üretildiği bir yapının yaratıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisat Felsefesi, Totoloji, Sosyal ve Bilişsel Çıkarlar, İdeoloji

The Methodological Approaches of Economists Ignoring History

“Is this a Deterioration of Economics?”

Abstract

The general laws of mainstream economics, with the presumptions of scarce resources and unlimited wants, are being questioned. Handling all human activities, especially economic activities that are the core of the all social activities are

¹ Öğretim Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu

² Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü

investigated with a positivist science approach is an important problem. Many methodological developments experienced in economic analysis like instrumentalism caused ignorance of the questioning of the presumptions of mainstream economics. It is well known that the success of theories is evaluated by means of their predictions in the instrumentalism. However, there is no doubt that economic concepts fall into analytical and tautological propositions whose are based on a priori imagination or convention. Therefore, the assumptions of theories are ignored and not tested, and this approach serves the hardening of mainstream hard core.

Key Words: *Philosophy of Economics, Tautology, Social and Cognitive Interests, Ideology*

GİRİŞ

Bilimsel düşüncenin gelişimi dikkate alındığında, bazı yapılar (bilimin nesneleri) kesin açıklamalar ile betimlenebilirken, bazı yapılar belirsizlik sarmalı içinde tıkalı kalmıştır. Başka bir deyişle, bazı kavramlar için ölçme tekniklerinin yetersiz olması, bazı nesnelerin duruma göre değişken olması, bazılarını da ifade etmek için kullandığımız kavramların belirsizlik arz etmesi, bilimsel sınıflama açısından doğa bilimlerinden farklı bir kategori ile karşılaşılmasına neden olmuştur. Yani doğa bilimlerinin kavramlarına göre daha az gelişmiş (ya da görece olarak gerçeğe daha yakın) ve betimlediği (tasvir etmeye çalıştığı) özne nedeniyle de belirsizliği yoğun olan bu muğlâk kavramlar ve nesneler, bu nedenle insan bilimleri veya sosyal bilimler adı altında oluşturulan disiplinler ailesine terk edilmiştir. Bu şekilde, doğa bilimlerinden ayrı sosyal, tarihsel, kültürel bilimler veya belirsizin bilimleri adıyla anılan bir kategori alanı oluşmuştur. Ancak pek çok zaman, bu alana ilişkin gerçeğin yapısındaki karmaşıklık, tekdüze olmaması ve kestirilmesindeki güçlük; bu bilimsel faaliyetin tali veya kötü bir bilim alanı olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Genellikle de, kesinlik ideolojisi gibi bir epistemolojinin yardımı ile bu alan, bilimsel, kesin veya iyi bir inceleme alanı haline gelebilmek için doğa bilimlerine yapılan analogilerle yapısını ve araçlarını, doğa bilim kültürüne benzetmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, belirsizin bilimlerinin kesinlik gibi bir amacı barındıran epistemolojik araçlarla, var oluşundan sahip olduğu geniş ontolojik düzlemini kaybettiği ve biçimci (formalist) açıklamalara hapsediği söylenebilir. Sonuçta, doğa bilimlerine ilişkin epistemolojik kaygılar; belirsizin bilimlerinin (tarih, iktisat, sosyoloji v.b.) kaderini de belirlemektedir.

İktisat için bu durum değerlendirildiğinde, doğanın istikrarlı işleyiş ilkeleri ve yasaları, iktisat açısından istikrarlı insan davranışlarında anlamını bulmuştur. Öyle

ki iktisat bir bilim olarak, gerek epistemolojik gerek ontolojik açıdan, doğa bilim kategorisine giren bilimlerden önemli ölçüde farklılıklar taşımasına rağmen, günümüzde doğa bilimlerine en çok yaklaşan sosyal bilim olmuştur. Ancak, iktisadi faaliyetin tarihsel ve sosyal şartların ürünü olarak algılanmasının gerekliliği, iktisadi belirli (Exact) bilimlere göre daha belirsiz (Inexact) kılmalıdır. Yani iktisadın incelemiş olduğu nesnenin deney ortamına hapsedilememesi veya hapsedilse bile mevcut yapısından yapılar, mekanizmalar gibi önemli ve gözlemlenmesi zor hatta imkânsız unsurları kaybetmesi, kesinliğin ideolojisinin iktisatta yararlılığının sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte iktisatta gerçeklik sorunu yaratan diğer bir durum da, iktisadın hâkim paradigmasının kaynağını piyasa ekonomisinin ilkelerinden almasıdır. Dolayısıyla, iktisadın beslenme kaynağının bu şekildeki bir zemine dayalı olması, iktisadi faaliyetin geniş bir ontoloji ile ele alınmasını engelleyen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle iktisadın temel çıkış noktasının, üretim tarzının kapitalizme evrildiği bir tarihsel düzleme isabet etmesi, bilimsel bir faaliyet olarak iktisadın amaçlarının da bu temele göre inşa edilmesine neden olmaktadır. Yani iktisat, çoğu zaman temelini borçlu olduğu ilişkileri sorgulamak yerine, onları rasyonel insan varsayımında olduğu gibi nesnel neden olarak kabul ederek açıklamalarına taşımaktadır. Kısaca günümüzde iktisat, kesinlik ideolojisinin ve varlığını borçlu olduğu toplumsal sistemin elinde, Borges'in haritasının pençesindeki gerçek dünyanın yok olması gibi gittikçe ortadan kaybolmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, iktisatta genelleştirici teori üretme sürecinin metodolojik ve sosyolojik kaynaklarının değerlendirilmesini içermektedir. Bu bağlamda, ilk bölümde genel anlamda hâkim iktisadi teori üretme sürecinin bilimsel ve sosyal temellerinin değerlendirilmesine çalışılacaktır. Başka bir deyişle, iktisadi teorilerin toplumsal sistem olarak bilim ve kapitalist sisteme olan bağları, bilimsel faaliyet olarak iktisadın bilişsel ve sosyal ilgileri veya çıkarları yardımı ile değerlendirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü, hâkim iktisadi ekol olan Neoklasik ekolün metodolojik temellerinin, hâkim iktisadın tarih dışı kavramları ve varsayımları yardımıyla değerlendirilmesini içerecektir. Bu nedenle, bu kısım hâkim iktisadın kavramlarının tarih dışı hale gelmesine açıklık getirmeye çalışacaktır. Çünkü tüm hâkim iktisat teorileri ilk olarak rasyonellik, kıtlık gibi öncel varsayımları nedeniyle ve ikinci olarak da teorilerin sınırlı bir ekonomik sistem ve zaman için uygulanması nedeniyle gene de sosyo-ekonomik gerçeğin genelleştirilmesine hizmet etmektedir. Başka bir deyişle, bu durum tarih ve kültür dışı teorilerin oluşturulması amacına hizmet etmektedir. Bu durum ışığında, hâkim iktisadın kavramlarını ezeli ve ebedi hale getirmesi sürecinde bilimsel faaliyetin yerine değinilecektir. Ayrıca ilk bölümle

bağılantılı olarak tarih dışı teori üretme uğraşısının ve metodolojik tekçiliğin yaratacağı epistemolojik ve ontolojik yanılsamaların sonuçları da ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

İlk bölümde iktisatta genelleştirici teorilerin metodolojik ve sosyolojik kaynaklarının değerlendirilmesine bir giriş yapıldıktan sonra, ikinci bölümde iktisat, metodolojik çoğulculuk ve iktisadın kategorilerinin tarih dışı unsurlar haline gelmesi incelenecek, sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. İktisadi Teori Üretim Sürecinin Kaynaklarının Değerlendirilmesi

İktisat felsefesi açısından, iktisada yapılan tanımlamalar dikkate alındığında, bir bilim dalı olarak iktisadın bir çatışma alanıyla karşı karşıya olduğu bilinmektedir. Çünkü iktisat, malların üretimi, değişimi, bölüşümü ve tüketimi ile ilgili bir faaliyet alanı olduğu kadar, toplumdaki hâkim ideolojilerin yeniden üretilmesini de içermektedir. Bu tanımlamalar ve kavramlar, birçok açıdan belirsizlik taşıdığından, iktisatçıların bunlar üzerine tartışmaları ve anlaşmazlıkları, hâkim ideolojinin çözümlenebilmesi açısından gittikçe büyük bir önem kazanmaktadır. Özellikle de günümüzde iktisadın evrildiği nokta dikkate alındığında, iktisadi faaliyet konusunda ifade edilen görüşlerin, gittikçe daha fazla oranda benzeştiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan, bir toplumsal alan olarak iktisadi faaliyetin tanımlanması gittikçe bir sorun halini almaktadır. Çünkü Klasik iktisattan Neoklasik iktisada pek çok farklı okul, iktisadi faaliyeti çeşitli dayanak noktalarından hareketle tanımlamaya çalışmış ve bunun sonucu olarak da, Klasik, Neoklasik, Keynezyen iktisat gibi birçok iktisadi yaklaşımın üstünde uzlaştığı genel bir tanıma ulaşıldığı iddia edilmiştir. Ancak iktisadın uzlaşısı sağlandığı iddia edilen tanımları, çok fazla sayıda tartışmaya da öncülük etmektedir. Bu tartışmaların ortaya çıkmasının en önemli nedeni, hâkim iktisadın, tanımlanmasının desteğini aldığı hâkim politik ve bilimsel sistemin bakış açısından iktisadi faaliyeti tek tipleştirilmesi gibi bir eğilimin ortaya çıkmış olmasıdır. Başka bir deyişle, hâkim iktisat olarak adlandırılan ve iktisadın tanımları konusunda uzlaşısı sağladığını varsayan okulların paradigması, bir taraftan sosyal unsurların ekonomik yapıya indirgendiği ekonomi toplumlarının (Polanyi, 2000; 101) tekçi yapısından, diğer taraftan doğaya ve insanın insana gittikçe etkin bir şekilde hükmetmesinin yolunu açan teknik ve dolayısıyla da iktidar olarak pozitivist bilimin rasyonellik kültüründen (Habermas, 1997; 34, 37) beslenmektedir. Özellikle, iktisadın temel varsayımları olan, metodolojik bireycilik, dengencilik ve araççılığın, bu yaklaşımları benimseyen iktisatçıların derinlemesine ilgisine konu olmamalarına rağmen, onların sahip olduğu yaygınlığın ve yarattığı tutarlı sonuçların, hâkim iktisadın temel kabullerinin daha fazla benimsenmesine yol açması, iktisadi teori üretim sürecinin kişisel kaynakları yanında belli bir sisteme

özgü veya ideolojik olan taraflarını da ortaya koymaktadır. Buna ilave olarak, iktisadi teorilerin gerçekdışı olarak nesnesi tarafından anlamsız kılındığı durumlarda, iktisadın başvurduğu ekonometrik tekniklerin varsayımları incelendiğinde de iktisatçıların bu araçları seçmekteki ideolojik tercihleri ortaya çıkabilmektedir. Pagan (1987; 7)'ın LSE (London School of Economics) yaklaşımının genelden özele stratejisinde modeller arasında seçimi sağlayacak kritik değerlerin elde edilmesine ilişkin söyledikleri, iktisat tarafından ekonometrinin seçim nedeninin ideolojik temelini anlamamızı sağlamaktadır:

“...Bilindiği gibi, yapılan tekrarların belli bir kısmını gösteren bu olasılık (1.tip hata) rastsal şoklara göre elde edilen çok sayıda deneyden elde edilen genel model veri iken, doğru olan basit modelin reddini içermektedir. İktisat gibi deneysel olmayan bilimlerde bu durum çok fazla mantıklı değildir. *Ancak, iktisattaki tam rekabet piyasası gibi pek çok durum açısından bu yaklaşım mantıklıdır.*”

Bu açıdan, Heilbroner (2004; 629)'in görüşleri, pozitif-normatif iktisat tartışmaları ekseninde, hakim iktisadın günümüzde kazandığı gücün ve iktisadın nesnellik gibi pozitivist bilim temelli bir paradigma ile yarattığı yabancılaşmanın sonuçlarını ortaya koymaktadır:

“modern iktisat, sadece modern kapitalizme odaklanmış bir düşünce üretme mekanizmasıdır... Dar iktisat gözlüğünden bakıldığında, kapitalizmin sadece piyasaların nesnel ya da olağan ancak sosyal ilişki boyutunu görmeden işlediği... teknokratik bir perspektifin olduğu... ampirizmin, genelleştirmenin insan vizyonunu kapitalizm lehine daralttığı...”

Bu bağlamda, incelenmesi gereken ilk nokta, pek çok iktisadi okulun üstünde uzlaşma sağladığını iddia ettiği hâkim tanımın, kaynaklarının ve sınırlarının belirlenmesidir. Çünkü iktisadi faaliyetin ne olmadığına ilişkin bir açılımın sağlanması ve tanımlanmasındaki biçimciliğin (darlığın) ortaya konulabilmesi, ancak hâkim kurgu açısından yapılan tanımlamanın sınırlarının ne olduğunun, nasıl ve neden ortaya çıktığının anlaşılması ile mümkündür. Bu nedenle de Kurt (1993; 16)'un hâkim bakış açısından iktisada biçilen role ya da iktisadın bilim olarak sınırlarına getirdiği açıklama, hâkim iktisadın eğiliminin ne olduğu konusunda bir açılım sağlayabilecektir:

“İktisadın bilimselleşmesi iktisadın etik köklerinden koparılmasına neden olmuştur. 20. yüzyılda, hâkim iktisat bu tür bir indirgemeciliği (reduction) büyük ölçüde kabul ettirmiştir. İktisat teorisi de bu şekilde iktisadi süreçleri inceleyen pozitif bir bilim olarak kabul görmektedir.

... İktisattaki “olması gereken (ought)” ifadeleri (moral unsurlar) bu şekilde araştırma alanının dışına atılmıştır.”

Buna ilave olarak, Boulding (1969; 1–12), iktisat biliminin mekanist bir bilimsel yaklaşımın hâkimiyetine girmesiyle birlikte bu günkü duruma ve tanıma evrilmesinin yöntemine işaret etmektedir:

“ iktisadın, sadece orta çağ düşüncesinin moral felsefesi ve safsatasından kurtularak bilim olabileceği iddiası, iktisatçılar tarafından yoğun bir şekilde savunulmaktadır.”

İktisadın gerçeklikten, yani hayata dair moral (skolâstik) unsurlardan gittikçe uzaklaştığı ve bunun genel bir kabul gördüğü tespit edildiğine göre, artık bu ölçüde gerçekten uzak (moral değerlerden yoksun) bir anlatım biçimi olarak iktisadın, niçin ve neye dayanarak hâkim olduğunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Gramsci (2007; 171, 172)’den alınan aşağıdaki paragraf şüphesizdir ki, sorunun cevabını bulabilmek açısından önemli bir açılım sunmaktadır:

“Nesnellik daima “insan bakımından” nesnelliği anlatır. Bu da “Tarihsel olarak öznel” anlamına uygun düşer. Başka bir deyimle “nesnel” “evrensel öznel” anlamına gelir. İnsan, tek bir kültür sistemi içinde tarihsel olarak birleşmiş olan insan türü için gerçek olduğu ölçüde dünya hakkında bilgi edinir. Fakat bu tarihsel birleşme ancak insan toplumunu bölen iç çelişkiler sona erdiği zaman gerçekleşecektir. Bu çelişkiler, grupların meydana gelişinin ve evrensel olmayan, somut ideolojilerin koşuludur. Fakat bu tarihsel birleşim süreci bu ideolojilerin temelinin pratik kökenini derhal geçersiz hale getirir. Buna göre nesnellik için bir mücadele yapılmaktadır. ...Deneyisel bilim şimdiye kadar böyle bir kültür birliğinin en büyük yaygınlığa ulaştığı zemini sağlamıştı: “Fikri” birleştirmekte, bunu daha evrensel hale getirmekte en çok katkıda bulunan bir bilgi öğesi idi; en çok nesnelleşmiş, en somut şekilde evrenselleşmiş öznellikti.”

Böylece hâkim iktisadın sözde hâkimiyet iddiasının ve evrenselliğinin arkasındaki unsurun, kendisini piyasa değerleri teolojisi (tarihsel öznelliği) ekseninde nesnelleştirdiğine inandırmasının ve aynı zamanda genelleştirdiğini veya hâkimleştirdiğini (en çok evrenselleşen öznellik olduğunu) iddia etmesinin olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, hâkim iktisat tarihsel olarak açıklaması gereken olgu olan piyasa ilkelerini, neden olarak kabul ederek analiz yapmakta ve bu açıklamanın kapitalist sisteme özgü olmasından aldığı güçle nesnelleşmektedir. Çünkü bu yolla iktisat, iktisadi faaliyeti kendi dışında ve kendisine yabancılaşmış,

yani nesnelleşmiş olarak (Marx, 2003; 20) tanımlama gücüne sahip olmaktadır. Soruna, iktisat ve bilim arasındaki etkileşim göz önünde bulundurularak bakıldığında, iktisadın insan ve toplum gibi belirsiz bir özneyi³ inceleme konusu yapmasına rağmen, doğa bilimleri kültürünün kesinlik ideolojisinin belirsizlik fikrini rahatsız edici kılması sonucunda (Moles, 2002; 21, 22), doğa bilimlerine ait bir kesinlik fikrini taşımak zorunda bırakıldığı görülebilmektedir. Çünkü belirsiz bir iktisat tanımının, bilim olarak iktisada sağlayabileceği bir pratik fayda bulunmamaktadır. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, iktisadın tanımlarını kesinleştirdiği ölçüde toplumsal yapı üzerinde kontrol yetisine sahip olacağı şüphesizdir. Moles (2002; 21, 22, 32, 33), belirsizin bilimlerinin ikincil konumlarını tanımlamaktaki ve meşrulaştırmaktaki işlevi açısından kesinlik ideolojisini şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu ideoloji, oldukça ustaca yerleştirilmiştir; eğer kesin olan iyi, harika ve çok iyiyse, bunun sonucu olarak belirsiz olan kaba, kötü ve çok kötüdür. Burada, hiçbir epistemolojinin doğrulamadığı bir eşdeğerlik anlayışı bilgi dünyasına sızmaktadır; belirsiz, sadece belirlinin karşısı değil, üstelik kötüdür; çünkü belirli olma iyidir ve dolayısıyla belirsiz olan tüm şeyler, düşünceye layık değildir... Bedava oluş veya bağdaştırma zevki dışında, zihinsel çalışmanın temel itici güçlerinden biri, insanın içinde bulunduğu alanın apaçıklığı / açık seçik görünürlüğü / aşikârlığı (evidence) ya da inandırıcılığıdır; bu aşikâr oluş, ansal (enstantane) ve içseldir... Zihinde, her bir parça veya ikna aşaması arasında sürekli bir mücadele cereyan eder; sanki bir tür entelektüel ahlak polisi, zihnin hareket tarzının, az ya da çok evrensel olan ve oluşmuş bilimin yapısını da yöneten bir mantığın kurallarına uyup uymadığını her an denetlemektedir.”

Yani iktisadın bir bilim olarak tanımı ve kesin sınırlarının belirlenmesindeki zorluğun varlığı veya sosyal özneye ilişkin bir belirsizlik kültürünü bünyesinde taşıması gerçeği, iktisadi faaliyetin hâkimiyet çabalarının ve entelektüel ahlak polisinin odağında yer almasına zemin hazırlamıştır. Başka bir deyişle, iktisat pozitif-normatif tartışmaları içinde kendini pozitif bilginin iktidarına teslim etmiştir. Ancak, iktisadın belirsiz ya da nesnesiz bir bilim olması doğa bilim kültürünün araçları (kesinlik, kontrol için matematik kullanımı gibi) ile iktisadın kurduğu ilişkilerin fizikteki gibi organik olmaktan ziyade, teknik ve dışsal bir ilişki olmasına

³ Althusser (2006; 40, 41, 42), iktisat gibi sosyal bilimleri nesnesiz bilimler olarak isimlendirmektedir. Althusser (2006)’in bundan kastı, sosyal bilimlerin nesnelerinin “yanıbaşında” oluşu, yakalamak istedikleri ya da kendi kendine belirlemek istedikleri nesnenin paradoksal biçimde, var olmaması nedeniyle yakalanamaması, yani nesnelerin belirsiz olmasıdır.

neden olmaktadır. Dolayısıyla, iktisattaki bu yetersizlikler veya nesnesiz olma durumu, onun pozitivizm gibi felsefi argümanları ideolojik vekiller olarak büyük ölçüde tüketmesine yol açmaktadır (Althusser, 2006; 40, 41, 42). Yani iktisadi teori üretme sürecini, hâkim iktisadın iddia ettiği gibi tamamen nesnel bir süreç olarak görmekten ziyade, kapitalizm ve pozitivizmi tüketen bir toplumsal alan olarak görmek daha anlamlıdır. Bu bağlamda, hâkim iktisatça iktisadi faaliyetin bu düzlemde inşa edilme çabası, kontrol, kestirim ve belirsizlikleri azaltma gibi belirli amaçlar ve sonuçlar için teori üretme ve değerlendirme faaliyetlerini kapsayan görelî ve pozitivizm kaynaklı bir unsur olarak anlaşılmalıdır (MacKenzie, 1978; 48). Bir bütün olarak, iktisadın pratik amaçlar sağlanması bakımından tanımlanması, doğaya ve insanın insana gittikçe etkin bir şekilde hükmetmesinin yolunu açan araç olan pozitivist bilimin (Habermas, 1997; 34, 37), kontrol ve kestirim gibi bilişsel çıkarlarının (veya ilgilerinin) (cognitive interests) ve kapitalizmin dinamiklerini içeren sosyal çıkarların varlığı ile anlaşılabilir. Bu şekildeki bir analiz, temelini Edinburgh Okulu tarafından geliştirilmiş ve bilimi, sosyolojinin bir kanadı olarak gören bilim sosyolojisinde “güçlü program (strong program)” olarak isimlendirilen yaklaşımdan almaktadır. Güçlü program, bilim adamlarının günlük işle ilgili her zamanki fikirlerinin sosyolojik faktörler tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Örneğin, Newton’un ortaya koyduğu teoriler batı tipi bir eğitim altındaki astronomların sahip olduğu ortak değerlerin (conventions) bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle bu okulda, bilim adamlarının ister bilişsel isterse sosyal çıkarları veya ilgileri (cognitive ve social interests) ile teorilerini oluşturdukları ifade edilmektedir. Bilim adamlarının bu yapısı, çıkar-budalası (interest-dopes) kavramıyla tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, bilişsel çıkarlar etkin bir şekilde amaç eksensel bir bilimsel faaliyet fikrini ifade etmektedir. Bu fikre göre, bilimsel evrim sadece kuralların izlenmesi anlamında bir pasif süreç olmaktan çok, belirli görevler için belirli kaynakların yeterliliğine ilişkin aktif bir yargıyı içermektedir. Bu nedenle de bilim adamlarının incelediği her hangi bir konu, amaçların ve araçların durumuna göre değişiklik kazanır. Yani bilimsel faaliyet amaç-rasyonel eylem faaliyetidir ve kontrol ve kestirim gibi amaçlarla teorilerin yapılandırılmasına çalışmaktadır. Bilimde bilişsel çıkarlara örnek olarak, pozitivizmin kestirim ve kontrol özellikleri gösterilebilir. Bu açıdan, istatistik yardımıyla, genel anlamda belirsizlik üzerinde kontrolün genişletilmesi bu tip çıkarların sonucudur (MacKenzie, 1981; 503). Sosyal çıkarlar ise, “X sınıfının tüm üyeleri, Y gibi bir inanca sahiptir” şeklindeki bir ifade ile anlatılabilecek şekildedir. Yani sosyal çıkarlar, bireyleri ve hatta bireylerin istatistiksel olarak toplamalarını ifade etmekten çok, toplumsal yapıları veya kurumları ifade ederler. Bu tip bir çıkar dikkate alındığında, “faiz oranlarındaki düşüş İngiliz endüstriyel kapitalistlerinin çıkarıdır” demek, “İngiliz endüstriyel kapitalistleri faiz düşüşlerini arzulamaktadır” demekten daha anlamlıdır (Woolgar,

1981; 502, 503 ve MacKenzie, 1981; 501). Bu konuda ortaya atılan en önemli örnek ise, Pearson'un korelasyon analizinin bir sosyal çıkar olarak bünyesinde “soya çekim (eugenics)” şeklindeki bir paradigmayı taşıırken, Yule'un aynı konudaki yaklaşımının bu tip bir yaklaşımı taşınamaması fikrine ilişkin olandır. Çünkü Pearson analizlerinde, istatistiksel ilişkideki verileri, kontrol ve kestirim amacının gerektireceğinden çok daha fazla düzenlemeye tâbi tutmuştur. Başka bir deyişle Yule gibi, sadece ölüm oranları ve aşılama sayısı arasında bir ilişki kurmak yerine, Pearson aynı sonuca ulaşmak için zekâ, yaş, kimlik gibi unsurları da analizlerine dâhil etmiştir. (MacKenzie, 1978; 35–83). Yani incelenen kişilerin genetik özelliklerinin, kontrol ve kestirim gibi bir çıkar için çok detaylı bir açıklamayı içermesi, Pearson'un bilişsel çıkarı aşan, soya çekim gibi bir çıkarının da var olduğunu gösterebilmektedir. Dolayısıyla, iktisatçıların inceledikleri toplumsal faaliyeti, yani iktisadi çabayı atomisite, tam rekabet gibi kurgularla biçimlendirmeleri ve iktisadın moral değerlerden uzaklaşması bu çıkarlarla anlam kazanmaktadır.

Sonuç olarak, hâkim iktisat, toplumsal ilişkiyi “üretici sınıfın siyaseti veya biçimsel rasyonalizm (Wallerstein, 2003)” gibi kendi dışında bir nesne veya bir kökensel nedenle yabancılaştırarak ve açıklaması gereken kar maksimizasyonu gibi sonuçları neden olarak kabul ederek açıklama yapmaktadır. Bu açıdan, Marx (2003; 20, 21)'ın ekonomi politiğin amacı ve yöntemi üzerine yaptığı vurgu, önemli bir açılım sağlamaktadır:

“Ekonomi Politik özel mülkiyet olgusundan yola çıkar. Onu bize açıklamaz. Sonradan kendisi için yasa değeri taşıyan genel ve soyut formüller biçiminde, özel mülkiyetin gerçeklikte izlediği *maddi* süreci dile getirir. Bu yasaları anlamaz, yani özel mülkiyetin özünden nasıl çıktıklarını göstermez... Örneğin ücretin sermaye karına oranını belirlerken, onun için son neden olan şey kapitalistlerin çıkarıdır; yani açıklamanın sonucu olacak olan şeyi verilmiş varsayar. Aynı biçimde, rekabet her yerde baş gösterir. Rekabet dışsal koşullar aracılığıyla açıklanmıştır. Görünüşte olumsal bir nitelik taşıyan bu dışsal koşulların, ne ölçüde zorunlu bir gelişmenin dışavurumundan başka bir şey olmadıklarını ekonomi politik bize öğretmez... *Onun devinimi geçirdiği güdüler, yalnızca zenginlik susuzluğu ile açgözlüler arasındaki savaş, (yani) yarışımdır.* İktisat hareketinin zincirleşmesini anlamadığı içindir ki örneğin rekabet öğretisi tekel öğretisinin, sınaî özgürlük öğretisi lonca öğretisinin, toprak mülkiyetinin bölünmesi öğretisi büyük toprak mülkiyeti öğretisinin karşısına yeni baştan çıkabilmiştir; çünkü rekabet, sınaî özgürlük, toprak mülkiyetinin

bölünmesi tekelin loncanın ve feodal mülkiyetin zorunlu, kaçınılmaz ve doğal sonuçları olarak değil ama yalnızca olumsal, yönelimsel, zorla çıkarılmış sonuçlar olarak açıklanmış ve anlaşılmıştır.”

Yani bu haliyle hâkim iktisat, iktisadi faaliyeti uzak ve bulanık bir düş içine itelemekten başka bir sonuç vermeyen bir faaliyet olarak tanımlanabilir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, iktisat bu tanımla ile tarihsel niteliği nedeniyle özsel güçleri (Polanyi, 2000; 101) ile var olması gereken iktisadi faaliyeti, yalnızca kazanç gözetken evrensel bir etkinlik olarak kabul ederek, sadece piyasa ekonomisinin ve pozitivist bilimin gözünden yabancılaşmış haliyle algılamaktadır. Kısaca, hâkim iktisadın iktisadi faaliyeti tanımlarken ortaya çıkardığı gerçek (ve tarih) dışılık, iktisadın incelediği nesneyi şeyleştirmek, onun yerine geçmek ve kontrol edebilmek gibi bilişsel ve “üretici sınıfın siyasetini” evrenselleştirmek gibi sosyal çıkarları (cognitive ve social interests) olan mantıksal ve bilinçli bir eylem olarak algılanmasıyla anlaşılabilir (Hanedar, 2007; 25–29)⁴.

2. İktisadın Tarih Dışı Kategorileri ve Hâkim İktisadi Bakış Yönlü İktisada Bir Değerlendirme

İktisadın felsefi temellendirilmesi antik çağda başlamasına rağmen iktisat bilimi fikri, ancak 18. yüzyıl dolaylarında ortaya çıkmıştır. Antik çağda, Aristoteles evin nasıl yönetileceğine dair ortaya attığı fikirleriyle iktisadın tanımlanmasına öncülük yapmıştır. Daha sonrasında, skolâstik düşünürler, iktisadi eyleme ilişkin bazı etik ilkelere dikkat çekmişler, genel olarak da haksız para kullanımı anlamında faizin ortadan kaldırılmasında olduğu gibi etik kaynaklı akli çıkarsamalarda bulunmuşlardır. Burke (2001; 16, 40, 42, 84, 85, 102), iktisadın disipliner anlamda doğuşunu, yeniçağ Avrupa’sında yaşanan toplumsal işbölümü ve bilginin tanımlanmasına ilişkin değişikliklerin bir parçası olarak açıklamaktadır:

“...Yeni fikirler, genellikle Bilimsel Devrim diye tanınan bir hareketin ürünüydü. Hümanistler gibi, ama onlardan çok daha kapsamlı olarak, bu hareketin yandaşları, alması bilgileri öğrenime katmaya çalıştılar. Örneğin, kimya metalürjinin(madeni eşya yapanların) zanaat geleneklerinden çok şeyler aldı. Botanik, bahçıvanların ve halk sağaltmalarının bilgisinden gelişti... Örneğin, rahipliğin yanı sıra cerrahlık ve simyagerlik de yapan Webster, Akademi İncelemesi

⁴ Sosyal ya da bilişsel çıkar gibi bir ayrıma başvurulmasının nedeni, iktisadın bilim olarak kendi içerisindeki pratikten ortaya çıkan kontrol ve kestirim gibi amaçlarıyla, bunları aşan ve kar maksimizasyonunun totolojik yapısında olduğu gibi belirgin bir iktisadi sistem tasarımı içeren amaçlarının ayrıştırılmasıdır.

(1654) adlı kitabında, üniversiteleri “boş ve yararsız kurmacalar”la uğraşan skolâstik bir felsefenin kaleleri diye eleştirmiş ve öğrencilerin doğayı araştırmaya daha çok vakit ayırmalarını ve “ellerini kömüre ve fırına sokmaları” nı salık vermiştir... *Fransız Bilimler Akademisi hükümet tarafından “oyun” diye nitelenen “merak konusu” araştırmaları bir yana bırakıp “krala ve devlete hizmetle ilgili yararlı araştırmalar” yapmaya teşvik edilirken...* Uzmanlık bilgisi, genel hatta evrensel bilgiyle sık sık karşı karşıya konulmuştur. 15. Yüzyıl İtalya’sındaki kimi çevrelerde, “evrensel adam” ülküsü ciddiye alınıyordu... Yine de, bu ideal yavaş yavaş terk edilmiştir... Nicel bilgi, nitel bilgiden ayrılanıyor ve gitgide daha çok ciddiye alınıyordu. ...Siyasal iktisadın yükselmesine, merkezileşen devletin gereksinimleri de yardım etmiştir... “Siyasal iktisat” ise, devletin devasa bir hane sayılmasıyla, ev idaresi anlamında gelişti... *Ancak bu yeni disiplinin ancak 18. yüzyılda, tüccarların, bankerlerin ve borsa spekülâtörlerinin pratik bilgilerini tanılayarak ve kurumsallaştırarak akademik sisteme girdiğini görüyoruz... İktisat disiplinin ortaya çıkması, hiç yoktan yapılmış bir icat değildi. İçinde yalnızca yeni kuramların geliştirilmesi değil, tüccarların pratik bilgilerine akademik saygınlık tanınması da vardı.*”

İktisadın disipliner anlamıyla ortaya çıkmaya başladığı bu noktada, Polanyi tarafından iktisada ilişkin olarak yapılan tanımlamalar önem arz etmektedir. Polanyi’ye göre, Aristo piyasaya yönelik olarak biri “özelci ve diğeri biçimselci” iki tip tanımlama yapmıştır. Bu tanımlamalardan biçimselci olanın, günümüzde iktisadın her noktasına nüfuz etmekte olduğuna şüphe yoktur ki, bu tanıma göre iktisat kıt kaynaklar ve sonsuz ihtiyaçlar arasındaki dağılım sorunlarını incelemektedir. Yine bu tanım, sadece piyasa toplumlarının anlaşılmasını bir zorunluluk olarak görmektedir. Çünkü bu tanımda değişimi amaç edinen piyasaların varlığı, piyasa toplumları dışında bir tanımlamanın varlığını tartışmalı hale getirir. Ancak özelci tanımlamanın piyasayı veya iktisadı, insan ve çevresi ile kurulan bir sosyal ilişki olarak ele alması, bu tanıma daha evrensel bir hale getirmektedir (Buğra, 2001; 22, 23, 24). Polanyi (2000; 101)’nin yaptığı piyasa ekonomisi tanımı, bu bağlamda onun iktisadın tanımına ilişkin “biçimci” şeklindeki göndermesinin toplumsal iş bölümündeki karşılığını gösterebilmektedir:

“Oysa kendine özgü bir dürtüye, takas dürtüsüne bağlı piyasa kalıbı, belirgin bir kurumu, piyasayı yaratabilir. Sonuçta, ekonomik sistemin piyasa tarafından kontrolünün toplumsal düzenin bütününe etkileyen sonuçlar vermesi de, buna bağlıdır. Bu da, bütün toplumun piyasanın

bir parçası olarak işlemesi anlamına gelir. *Ekonomi toplumsal ilişkiler içine yerleşecek (embedded) yerde, sosyal ilişkiler ekonomik ilişkiler içine yerleşirler. Çok duyduğumuz “piyasa ekonomisi ancak bir piyasa toplumunda işleyebilir” cümlesinin anlamı budur.”*

Bu nedenle, iktisadın Robbins (1932) tarafından yapılan tanımı, sadece sosyal ilişkilerin içkin olduğu bir ekonomi toplumunun rasyonalitesini anlamak açısından yol gösterici olabilir. Başka bir deyişle, iktisadı “kıt kaynak ve sonsuz ihtiyaçlar gerilimi” içerisinde algılamak, Burke (2001)’nin “tüccarların, bankerlerin ve borsa spekülâtörlerinin pratik ve uzmanlaşmış bilgisinin” akademik dünyada rasyonelleştirilerek iktisadın, disiplin olarak ortaya çıktığını ifade ettiği iddiasına denk düşmektedir. Polanyi (2000)’nin biçimselci olarak adlandırdığı ve sadece piyasa toplumunun öngördüğü ilişkiler içerisinde anlamı olabileceğini söylediği bu şekildeki bir iktisat tanımına, Aristo’nun Kremastik diyerek duyduğu iticilik, Wallerstein (2003)’ın sosyal bilimi rasyonellik (biçimsel) kavramı ile incelediği bir zeminde açıklığa kavuşur. Çünkü Wallerstein (2003; 160, 171, 172)’ın “üretici sınıfın siyaseti (biçimsel rasyonelite ya da kıt kaynaklar ve sonsuz ihtiyaçlar arasındaki seçim sorunu)” diyerek tanımladığı fikir, entelektüel (iktisadın entelektüeli) tarafından evrensel ve mutlak olarak kabul edilerek; iktisadın hâkim tanımın da temelini oluşturmaktadır:

“Weber’in modern dünyada entelektüelin rolüne ilişkin konumundaki çift değerlikli bağlantılı bir mesele olarak ele alabiliriz. ..Gramsci üretici sınıfın siyasi dediği şeyi entelektüel sınıfın rasyonel diye adlandırdığını söylerken, tam da bu muğlâklığa işaret etmektedir.... Siyasi olana rasyonel diyerek, biçimsel rasyonelite meseleleri tartışılabilir yegâne meseleler olarak kalsın diye tözel rasyonelite meselelerini arka plana atmak gerektiğini ima etmiş olmuyormuyuz?.. Marjinal fayda ilkesi tam da bununla ilgilidir. Gelgelelim, neyin marjinal olarak faydalı olacağına karar vermek için bir ölçek tasarlanmalıdır. Ölçeği tasarlayan sonucu da belirler... ve belirli bir siyaseti rasyonel olarak adlandırarak ve böylece siyasetin erdemlerini dolaysız olarak tartışmayı reddederek siyaseti yadsımak... Liberal ideoloji ile sosyal bilim girişimi arasında sadece var oluşsal değil özel bir bağ vardır... Liberalizm ile sosyal bilimin aynı öncül – toplumsal ilişkileri, tabii ki bilimsel (yani rasyonel) bir biçimde manipüle etme yeteneği sayesinde insanın kusursuzluğa ulaşmasının kesin olduğu öncülü- üzerine kurulmuş oldukları... Ampirizmin masum olmadığının, her zaman belli bir a priori bağlılıkları varsaydığının farkına varmalıdır. Hakikatlerimizin evrensel hakikatler olmadığını ve

eğer evrensel hakikatler varsa bile bunların karmaşık, çelişkili ve çoğul olduklarının farkına varmalıdırlar.”

İktisadın bir bilim olarak tarih sahnesine çıkışında Wallerstein (2003)'ın biçimsel rasyonalite diyerek isimlendirdiği “üretici sınıfın siyasetinin (ve piyasa ekonomisinin ilkelerinin)” önemini kavramak açısından, tarihsel anlamıyla iktisadın çıkış ortamına ve toplumsal güçlerin (sınıfların) gelişimine vurgu yapmak, bu nedenle anlamlı olacaktır. Çünkü toplumsal yapının feodalizmden kapitalizme dönüşürken yaşadığı değişimler, iktisadın da bilim olarak çıkışına zemin hazırlayacak toplumsal katmanların ve faaliyetlerin doğuşuna neden olmuştur. Bu bağlamda, 17. yüzyıl sonrasında, ulusal yapıdaki devletlerin ortaya çıkışı ve ticaretin yaygın bir hal kazanması ile birlikte, Merkantilist filozofların ticaretin dengelenmesi ve döviz kurunun ayarlanması üzerine fikirlerini geliştirmelerinin, iktisadın fikirsel anlamda zeminini hazırladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu dönem içerisinde, ticaretin, ticaret hadleri avantaj sağlayacak kadar iyi ise yapılabilecek bir faaliyet olarak görülmesi, ticaret hadleri üzerine sistematik fikirlerin ortaya konulmasına yol açmıştır. Buna ilave olarak, vergiler gibi servet üzerinde etki uyandıracak birkaç önemli iktisadi gerçekliğin ortaya çıkması ve devletin finansal olarak yönetiminin karmaşıklığının giderek artan ölçülere varması, iktisadın akademik olarak tanımlanma ihtiyacını hissettirmiştir. Dolayısıyla, Merkantilizm ile birlikte ortaya çıkan gelişmeler sonucunda skolâstiğin moral unsurlarının etkisini yavaşça yitirip, sosyal unsurlara içkin olan bir iktisadın etkisini kaybettiğini vurgulamak amacıyla, Galbraith (2004; 80) tarafından ifade edilen fikir şudur:

“Merkantilist fikirler, genel olarak Orta Çağ düşüncesinin ve özelden de Aristotle ve Saint Thomas Aquinas' ın etik öneri ve savlarında bir ticari açılım veya kırılmayı ihtiva etmektedir”

Bu açıdan, feodalizmin etkisini kaybederek yerini kapitalizme terk etmeye başlaması, iktisada skolâstiğe özgü moral değerlerden kurtularak, evrensel hale gelebileceği bir ortam yaratmıştır. Çünkü feodalizmin lord, serf ilişkisi ve onun yarattığı ilkel piyasa yapısı, sosyal değerlere eklenen bir iktisadi ilişki formunu yansıtır. Yani burada ticaretin ya da iktisadi faaliyetin devamlılığı, sosyal ilişkinin sürekliliğine bağlıdır (İnsel, 2000; 113–137). Ancak kapitalizmin ortaya çıkışı, feodalizm ile belirginleşen bu sosyal ilişki tipinin varlığını tehlikeye sokmaktadır. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, kapitalizmle birlikte, piyasadaki hayatta kalma mücadelesine bağlı kolektif eylem sonucunda, iktisadi birimlerin varlıklarını devam ettirip ettirmeyeceklerinin birikime, rasyonel davranışa ve kar maksimizasyonuna bağlı olduğu bir başka sosyal ilişki türü ortaya çıkmıştır. Nitekim kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte, feodalizmde şatolarından tüm sosyal ve de iktisadi hayatı kontrol edebilen lordlar, artık kazananın hayatta kaldığı,

kaybedenin yok olduğu bir düzleme, yani piyasa ekonomisine esir olmuşlardır. Bundan böyle, kimin ne işi yapacağı, ne kadar kazanacağı veya nereye harcayacağı, hiyerarşik kanunların geçerliliği ile değil, tek ve evrensel yasa olan ve varlığını bu hayatta kalma mücadelesinden (ve üretimin toplumsal tutarlılığından) alan piyasa ekonomisinin ilkeleri ile belirlenir hale gelmiştir (Braudel, 2004; 512, 516). İktisadi çevrenin yaşamış olduğu bu değişim sonucunda, moral unsurlara dayanmayan teorilere duyulan ihtiyacın kendini yeni sınıfsal yapıların ortaya çıkışı ile ne şekilde hissettirdiğini, Huberman (2003; 48–53), Smith’in Ulusların Zenginliği kitabına “iş adamının incili” şeklindeki benzetmesinde olduğu gibi çok iyi anlatmaktadır:

“Eski feodal dönemde insanın zenginliğinin ölçüsü yalnızca topraktı. Ticaretin yaygınlaşmasından sonra yeni bir servet çeşidi ortaya çıktı: para serveti. Feodal dönemin başlarında para durgun, yerleşik, hareketsizdi; şimdi etkinleşmiş, canlanmış, akıcılık kazanmıştı. Feodal dönemin başlarında dua edenlerle toprağın sahibi olan savaşçılar toplumsal ölçeğin bir ucunda, toplumsal ölçeğin öteki ucunda duran serflerin emeğini yiyerek yaşıyorlardı. Şimdi yeni bir grup türemişti.- yeni bir biçimde alarak ve satarak yaşayan orta sınıf. Feodal dönemde tek servet kaynağı olan toprak mülkiyeti, yönetim gücünü de rahiplere verirdi. Şimdi, yeni bir servet kaynağı olan para mülkiyeti yükselen orta sınıfa yönetime katılıma imkânı veriyordu. ...Ticaretin gelişmediği, kazanç getirecek şekilde para yatırımı yapmanın hemen hemen imkânsız olduğu, böyle bir toplumda, bir insan borç para istiyorsa, bunu zenginleşmek için değil yaşamak için istediği apaçıktı... İktisadi eylemler için bir ölçüt, iktisat-dışı etkinlikler için başka bir ölçüt sahibi olmak, Ortaçağ’da kilise öğretisine aykırıydı. Kilisenin öğrettiği de, halkın genel olarak inandığıydı. Kiliseye göre, insanın cebi için iyi olan ruhu için kötüyse, manevi iyiliği önce gelirdi. ...Yükselen orta sınıf parasını sandığa kapatıp saklamıyordu. Bu yeni tüccar grubu eline geçirdiği bütün parayı-hatta daha da fazlasını- kullanacak yer bulurdu... Eski bir ekonomiye uyan kilise öğretisi, yükselen tüccar sınıfının temsil ettiği tarihi güçle çatışınca ne olacaktı? Gerileyen öğreti oldu. Şüphesiz birdenbire olmadı bu. Azar azar, ağır ağır oldu. “Tefecilik günahtır –ama bu koşullarda...” Diyen bir yasa, sonra “faiz almak günah olmakla birlikte, yine de, özel durumlarda ...” diyen başka bir yasa yoluyla.”

Bu değişimle birlikte, iktisadi faaliyet, kar, birikim ve rasyonellik gibi toplumsal ilkeler ile diğer toplumsal alanları da boyunduruğuna alacak şekilde, özerk bir var oluşa sahip olmaya doğru yol almaktadır. Yani, skolâstik filozofların

etikten yola çıkarak aşırı faizin yasaklanmasında olduğu gibi iktisadi alan dışı kurallar, artık gözden düşmeye başlanmıştır. Başka bir deyişle, karın doyurmak için tanıya ve lorda hizmet etmeyi öğütleyen felsefi ve etik ilkeler, yerini piyasa ekonomisinin hayatta kalmaya dayalı unsurları ile zorlanan akılcılığa (biçimsel rasyonaliteye) bırakmıştır. 18. yüzyıl boyunca, Merkantilistlerden, David Ricardo'ya kadar pek çok düşünür ya da gözlemci tacirler, malların üretimi, bölüşümü ve tüketimi gibi karmaşık bir düzlemin devamlılığını sağlamak için yasalar keşif etmeye çalışmışlardır. Bununla birlikte Merkantilistler, her ne kadar iktisat politikası önermelerinde bulunmuşlar ise de, evrensel değerlendirme mantığını gözetememişlerdir. Yani yasalarını Smith'in tüm zenginliği iş bölümüne atıfla nesnel bir şekilde açıklamasında olduğu gibi kurmamışlar, sadece kendilerine devlet politikasında yardımcı dokunacak tekil çıkarsamalardan (yabancılaşmalardan) medet ummuşlardır. Bu iktisadi okulların Adam Smith'e gelinceye kadar, kendisi için yasa değeri taşıyan genel ve soyut formülleri ortaya koyamamalarına ilişkin olarak Marx (2003; 38, 65, 66) şöyle demektedir:

“Doğası kendi dışında olmayan bir varlık doğal bir varlık değildir, doğanın varlığına katılmaz. Kendi dışında hiçbir nesne olmayan bir varlık için kendisi nesne olmayan varlık, nesne olarak hiçbir varlığa sahip değildir, yani nesnel biçimde davranmaz, varlığı nesnel değildir... Doktor Quesnay' ın fizyokratik öğretisi, merkantilizmden Adam Smith' e geçişi oluşturur. Fizyokrasi doğrudan doğruya feodal mülkiyetin iktisadi dağılmasıdır ama bunun sonucu bir o kadar dolaylımsız biçimde feodal mülkiyetin iktisadi dönüşümü, yeniden canlanmasıdır da; şu farkla ki, dili artık feodal değil ama iktisadidir. Tüm zenginlik, toprak ve tarıma dönüşür. Toprak henüz sermaye değildir, henüz sermayenin, doğal özelliği içinde ve bu özellik nedeni ile geçerli olacak tikel bir var oluş biçimidir; ama toprak, gene de doğal genel bir öğedir, oysa merkantilizm zenginliğin varlığı olarak yalnızca değerli madeni tanıyordu... ve toprak, insan için ancak emek, ancak tarım aracılığıyla vardır. Öyleyse zenginliğin öznel özü daha şimdiden emeğe aktarılmış bulunmaktadır. Ama aynı zamanda tarım tek üretken emektir de. Öyleyse emek henüz kendi evrenselliği ve kendi soyutlaması içinde kavranmamıştır; o hala tikel bir doğal öğeye, kendi maddesine bağlanmıştır... Öyleyse o, yalnızca insanın belirli, tikel bir yabancılaşmasıdır...

Başka bir deyişle, iktisadi gerçeğin piyasa ekonomisinin ilkeleri ile tümel bir gerçeklik haline gelecek şekilde soyutlaştırılması yoluyla kendi dışında bir nesne haline gelmesine daha zaman vardır. Bu, ancak Adam Smith'le ve piyasa

ekonomisinin ilkelerinin işbölümü ilkesinde olduğu gibi soyutlaştırılarak, toplumsal ilişkilere karşı bir özerkliğe ulaşmasına veya kadiri mutlak hale gelmesine, yani bir piyasa ekonomisinin varlığına bağlıdır. Bunun yanı sıra, merkantilistlerin, evrensel bir değerlendirme anlamında iktisada olan ihtiyacının olgunlaşmamasına rağmen uyguladıkları devlet merkezli politikalar, burjuvanın ve aydınların gelişimi açısından bilimsel iktisadın doğumuna katkıda bulunduklarını söylemek mümkündür. Onların yaptıkları politika önerilerinin, iktisadın skolâstik dünyanın etik veya moral unsurları ile birlikte düşünülmesi ilkesinden bir ayrılığı ifade etmesi, Wallerstein (2003)'in "üretici sınıfın siyaseti" ve Braudel (2004; 512, 516)'in "üretimin toplumsal tutarlılığı" dediği ve iktisadın temel fikrini oluşturan zeminin ortaya çıkışına işaret etmektedir. Yani kapitalizmin yavaş yavaş ortaya çıkışı ile birlikte, eski dönemin geride kaldığı ve iş hayatının yürümek için sabırsızlandığı görüldüğünde (Huberman, 2003; 163), Heilbroner (1962; 31, 34, 42, 43, 46) piyasa ekonomisinin ortaya çıktığını söylemekte ve bu durumun, yeni tanımıyla iktisadın nesnel ilkelerinin de temellerini oluşturduğunu göstermektedir:

"Kendine yeterlilik ihtiyacı yeni ve basit bir birim olan ufak devleti ortaya çıkarmıştır. O (manorial state) sahipliği feodal lorda ruhsal veya kalıcı olarak ait olan, çoğu zaman binlerce dönümlük bir araziye içeren bir alandı. Bu, toprak lordunun bir koruyucu olmak yanında, hâkim, polis, şef, yönetici olduğu sosyal ve ekonomik bir varlıktı... Ekonomik hayatın parasallaşması, eğer toplum para ile hayatını sürdürebilir hale gelmişse (is to be permeated) insanların emekleri için para kazanmaları gerekmektedir. Başka bir deyişle, bir piyasa ekonomisinin varlığı, toplumdaki her görevin parasal bir ödülünün olmasına bağlıdır... Serbest piyasa koşullarına olan talebin toplumun iktisadi görevlerinin düzenlenmesini sağlaması (take over). Orta çağda geleneklerin iktisadi problemleri çözdüğü görülürken, yani bunlar insanları görevlerine yönlendiren kurallar ve sosyal ödüllerin dağıtımını düzenleyen kurallar iken, bütün iktisadi görevlerin para akımları sonucunda parasallaştırıldığı bir ekonomide, insanlar görevleri için her hangi bir işi yapmak yerine, artık o işten para kazandıkları için yapmaktadırlar. ...İktisadi faaliyete ilişkin yeni davranışların gerekliliği ortaya çıkmıştır. Orta çağdaki insanın doğduğu konumda yaşamını sürdürmesini talep eden statü toplumu yerine, artık her hangi bir statüyü (stations) kendince özgür bir şekilde tarif edebileceği anlaşma (contract) toplumuna geçiş olmuştur. ...Tüm bu gelişmeler, kendine yeterli bir manorial sistemin değişip yerini piyasa ekonomisine bırakmasına neden olmuştur."

Klasik iktisat bakış açısından iktisadi ilişkinin tanımının temel ilkeleri ile piyasa ilkeleri arasındaki benzerlik bu bağlamda pek de şaşırtıcı değildir. Çünkü Klasik iktisat incelediği nesneyi veya iktisadi ilişkideki insanı, ilk defa skolâstik düşüncedeki etik gibi akli çıkarsamaya dayalı unsurlarla değil de, bencillik, rasyonellik, kar ve birikim gibi iktisadi pratiğin kendisinden ortaya çıkan kavramlarla açıklamıştır. Dolayısıyla, artık insan etik davrandığı ya da tanrının (lordun) emirlerine uyduğu için var olan bir sosyal ilişki türü olarak piyasa yoktur. Bunun yerine, hayatta kalma mücadelesinin ifade ettiği doğal yasanın tahakkümünde rasyonel olmak zorunda olan, yani varlığı kendi dışında bir nesne olan insan vardır. Bu açıdan, Braudel (2004; 512, 516)’ın yeni kapitalist işbölümü bağlamında, “üretimin toplumsal tutarlılığının” kendini doğa yasası olarak kanıtlaması durumundaki “üretici sınıfın siyasetinin (Wallerstein, 2003; 160, 171, 172)”, bütün bireysel irade unsurlarının ve ideolojilerin önüne geçmesi üzerine yaptığı tarihsel vurgu önemlidir:

“Çift taraflı muhasebe, Galileo ve Newton sistemleri ve modern fizik ve kimya öğretilerinkiyle aynı akıl’ dan doğmuştur. Buraya fazla yakından bakmadan bile çifte kayıtlı muhasebede yerçekimi, kan dolaşımı, enerjinin sakınımı düşünceleri görülecektir... Ama kapitalizm = akılcılık eşitliğini kolayca kabul etmek, acaba modern mübadele teknikleri karşısındaki bir hayranlıktan kaynaklanmakta değil midir? Bu kabul, kapitalizm ve gelişmeyi karıştıran, kapitalizmi ilerlemenin teşvikçilerinden biri değil de, teşvikçisi, motoru, hızlandırıcısı, sorumlusu sayan genel bir duygudan- akıl yürütmeden söz etmeyelim- kaynaklanmakta değil midir? Bu bir kere daha, Pazar ekonomisiyle kapitalizmi karıştırmaktadır... Çünkü pazarın akılcılığı kulağımıza fısıldanmıştır; bu kendiliğinden, yani yönetilmeyen Smith’ in görünmeyen el’inin veya Lange’in doğal bilgisayarı’nın hükmü altındaki serbest, rekabetçi mübadelenin akılcılığıdır, yani bu akılcılık “eşyanın tabiatı’ndan kolektif arz ve talebin birbirlerine çarpmasından, bireysel hesapların aşılmasından kaynaklanmaktadır. A priori olarak, burada bizzat girişimcinin akılcılığı söz konusu değildir, o da bireysel olarak, koşulların keyfine göre, kendi eylemi için en iyi yolu, kar maksimizasyonunu aramaktadır. Smith’e göre devlet de girişimci bütünün akla uygun ilerleyişinden, tıpkı herkes gibi kaygı duymalıdır, çünkü bu ilke olarak otomatiktir. Çünkü “hiçbir insani bilgelik ve bilgi” böylesine bir işi iyi bir sonuca götürmeyi beceremez. Akılcılığı olmayan, yani araçları sürekli olarak amaçlara uydurmayan, yani ihtimalleri akılcı bir şekilde hesaplamayan bir kapitalizm olamaz...”

Ayrıca toplumsal hiyerarşide yaşanan değişimin etkisini zihinsel dünyaya yansıttığı bu ortamda, iktisadi analiz açısından skolâstik felsefenin geri plana itilip, bilimin gerçekliği açıklama egemenliğini ele geçirdiği açıktır. Çünkü iktisadın, artık nesnel olarak, yani kendi dışında unsurlarla tanımlayabileceği bir nesnesi ve onun davranışlarını kontrol edebileceği doğal yasa olarak piyasa kanunları vardır. Başka bir deyişle iktisat, toplumsal yapıda yaşanan ve sonucunda piyasa ekonomisinin ortaya çıktığı değişme ile bilim olması için gerekli olan nesnel toplumsal ilişkiyi ve doğa yasası olarak “üretim toplumsal tutarlılığını” kazanmıştır.

Bu açıdan, iktisat fikrinin yeni filizlendiği bu ortamın düşünsel ilkelerine veya teorilerinin varsayımlarına göz atmak anlamlıdır. Klasik iktisat teorisi ile olgunlaşan, yeni iktisadın tanımının temel noktası, planlanmamış (unintended) insan eylemlerinin temel alınarak iktisadi faaliyetin açıklanmasıdır. Bu varsayımın, bu denli aşırı şekilde benimsenmesi, sosyal davranışların ne piyasalar için gerekli bir fonksiyonu yerine getiriyor olması ne de sosyal refahın maksimize edilmesine hizmet ediyor olmasından kaynaklanmaktadır (Schotter, 1985; 3). Bununla birlikte, bu varsayımın yaygınlığı ancak, Klasik iktisatçılar tarafından kabul gören temel bir felsefi eğilim incelenirse anlam ifade edebilir. Çünkü doğal kanunlar ve düzen fikri, iktisadi açıklama için gerekli akılcı ve genel fikri (veya yasayı), Klasik iktisatçılara vermiştir. Yani Fizyokrasi ve Klasik iktisat benzeri okulların temel düşünce şeklini, bu tip bir toplumsal metot ve bakış açısı oluşturmaktadır (Kazgan, 2004; 79). Bireyciliği, sosyal kurumların ve toplumsal teorinin temeli kabul eden ve plancılar tarafından merkezi olarak kontrol edilen ve şekillendirilen bir piyasa anlayışının zıttı olan planlanmamış ya da tasarılanmamış bir kurum olan piyasa fikri, Hayek (1996; 6, 7)’in şu sözlerinde en açık anlatımını bulur:

“Adam Ferguson’un “devletler (nations), insani bir tasarımın değil de gerçekten insan eylemlerinin sonucu olan kurumları köstekler” şeklindeki ifadesinde olduğu gibi, özgür insan eyleminin oluşturduğu bir kendiliğinden bir düzene (spontaneous order) dayalı işbirliği, insanın mantığının bireysel olarak başarabileceğinden daha fazlasını yaratabilir. Bu şekilde biz herhangi bir yönetici ve tasarım mantığına gerek olmadan sadece plansız insan eyleminin ya da başarılarının ortaya çıkarabileceği veya şekillendirebileceği birçok kurumsal yapıyı keşfettik ki bu ortaklaşa bir insan eyleminin ortaya çıkardığı bir rekabetin sonucudur.”

Bu şekilde, kendiliğinden bir düzenin herhangi şekildeki planlanmış bir sosyal düzenden daha iyi olduğunun kabul edilmesi ile bireyciliğin ve planlanmamış insan eylemlerinin iktisadın tanımının temel ilkeleri olarak savunulması mümkün hale gelmiştir. Böylece Hume’un işaret ettiği gibi, para arzındaki artışları izleyen bir

fiyat artışı olgusunun, harcamalarını istemsiz olarak arttıran bireyin yol açtığı bir durumu temel alan yasayla (paranın miktar kuramı) açıklanabilmesi olanaklı hale gelmiştir. Her hangi bir şekilde, ülke içerisine fazladan para girmesi durumunda, parayı harcayan bireylerin fiyatların yükseleceğine ilişkin bir istemli harekette bulunması bu tanım kapsamında gerekli değildir. Zaten Heilbroner (1962)'in "artık her hangi bir statüyü (stations) kendince özgür bir şekilde tarif edebileceği anlaşma (contract) toplumuna geçiş" olarak adlandırdığı yeni toplumsal ilke, toplumsal tasarımdan bağımsız bireysel istemlerin gittikçe artan bir şekilde iktisadi analiz açısından önemli hale geldiğini göstermektedir. Marx (2003)'ın iktisadi ilişkilerin özerk bir var oluşa sahip olması ya da iktisadi yasanın kadiri mutlak bir yapı haline gelmesi şeklinde ifade ettiği durumun, kendini klasik iktisatla hissettirmekte olduğunu, bireye ve çıkarıcı eylemlere verilen bu soyut önem ile anlamak mümkündür. Bu bağlamda, Ulusların Zenginliği (1776; 26) kitabında Adam Smith şöyle demektedir:

"...(O) sadece ve sadece kendi çıkarını düşünürken, görünmez bir el onu, eyleminin hiç de istemli bir parçası olmamasına rağmen yönlendirmektedir. Bu şekilde kendi iyiliğini düşünerek, toplumu gerçekten geliştirmeye çalışmak gibi bir amaç edinmiş olmasında olacağından çok daha fazla bir şekilde toplumun gelişmesine de katkıda bulunacaktır."

Bununla birlikte, iktisadın, üretim ve tüketim teorileri termodinamikten, metalürjiye kadar birçok alanla ilgili temel nedensel saptamaları gerektirmesi, iktisatta çok sayıda ve geniş bir kapsamda temel nedensel analizin yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmasına rağmen (Okasha, 2002; 55, 56, 57), Klasik iktisatta yapıldığı gibi bir kısım nedensel faktör ve gerçeklik (fenomen) yardımı ile oluşturulabilecek kümelemeler, salt iktisadi olanla iktisadi olmayan nedenler arasında ayrışmanın yapılabilmesini mümkün hale getirmiştir. Başka bir deyişle, Klasik iktisatta görüldüğü gibi öz çıkar durumunun sadece iktisadi çıkara indirgenmesi yoluyla, iktisadın belirsiz olan alanının ve tanımının kontrol edebileceği (sabit bağlantıları gösteren nedensel analizlerin yapılabilmesi) bir düzeye indirgenmesi fikri, John Stuart Mill (1836; 9. bölüm)'in iktisada ilişkin yaptığı tanımda en açık anlatımını bulur:

"Politik iktisat... servetin aranmasına (amaç edinilmesine) yönelik faaliyetlerin sonucu olan bir sosyal düzenle ilgilenmektedir. Bu, insan tutkularından kaynaklanacak farklı motifler nedeniyle ortaya çıkacak çalışmama durumu..... ve benzeri istisnai durumlar ile çelişecek bir alan yaratmaktadır."

Dolayısıyla iktisat, iktisat dışı ama iktisadı ilgilendiren diğer birçok faaliyeti ve nedeni göz önünde bulundurmamak pahasına, sadece servetin edinilmesi edimine yönelik bir tanımla kendi varlığını kurmaktadır. Yine, Neoklasik iktisadın en çok tartışılan, fakat en temel varsayımları olan homo economicus (iktisadi -akılcı ve rasyonel- insan) ve atomisite (bir toplum) varsayımlarının temelleri de Klasik iktisatla birlikte atılmaktadır. Çünkü Klasik iktisatla birlikte ortaya çıkan bu varsayımlar, neoklasik iktisadın da önemli bir aracı olarak varlığını günümüzde sürdürmektedir. Zaten hâkim iktisadi tanımlamanın, Klasik iktisattan Neoklasik'e olan bir zamansal düzlem içerisinde, ancak bu iki okulun temsil ettiği ortak yaklaşımlarla anlaşılması gerekmektedir. Çünkü Gordon (2003, 549–560), Klasik iktisattan Neoklasik iktisada geçişin temel kabullere dokunmadan, ilkinin ikincisi için bir öncülük ve atlama tahtası özelliğini taşıdığını ifade etmektedir:

“büyük ölçüde, Neoklasik ve Klasik iktisadın farklılıkları ve benzerlikleri vurgulanmaya çalışılsa da, iki okulunda temel kavramlarının çoğunun aynı olduğu muhakkaktır. Analizin amacı piyasa ve üretim araçlarının oluşturduğu bir özel mülkiyet ve işbölümü temelli dünyanın resimlenmesidir. Bireylerin veya küçük grupların kendi isteklerini karşılamak adına yaptıkları faaliyetler önemsizdir. Elde edilen gelir ya tüketim mallarına ya da yatırım amacıyla harcanır. Piyasa mekanizması tarafından sistematik olarak düzenlenen bireylerin uzmanlaşmaya dayalı iktisadi faaliyetlerinden oluşan bir ekonomik düzen anlayışları vardır. Devletin genel olarak piyasanın düzenlenmesinde yasal unsurların oluşturulmasına ilişkin temel bir rolü vardır, ancak devlet ne üretimde bulunan bir iktisadi ajan ne de yardımıyla iktisadi faaliyetin düzenlendiği bir kurum olarak algılanır. Her iki okul da rekabetle piyasaların düzenleneceğini kabul etmekte, özel sektör tarafından üretilmesi imkân dâhilinde olmayan kamusal malların üretilmesi açısından devletin payı olduğuna inanmakta ve çoğu piyasanın tam rekabet yapısından uzak olduğunu bilmektedir. Bununla birlikte bu koşulların analizin başlangıç koşullarına dâhil olmadığını kabul etmektedirler. Bununla birlikte, klasikler emek değer kuramına büyük önem atfetmeleri, emekçilerin sadece ve sadece tüketimde bulunacağı gibi aşırı (heroic) varsayımlarının olması, talep analizinin dikkate alınmaması, homojenize birimler üzerinden analizde bulunması nedeniyle eleştirilmiş ve Neoklasik okul tarafından bu eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.”

Başka bir deyişle, Klasik okulla birlikte insan, ilişkilerinin kendisi dışında özerk bir gerçekliğe ve nesnellığe sahip ilkelerine kavuşmuştur (Marx, 2003; 20, 21). Daha sonrasında, Neoklasik okul tarafından bu ilkeler, bolca matematiksel soyutlama ve deneye dayalı değerlendirmeye bulanarak, bugünkü kesin haline ulaşmıştır (Boland, 1989; 141). Bu açıdan, iktisadın ilkelerinin gelişimine ilişkin tartışmanın devamında, Klasik iktisatta görünür olan ve Neoklasik iktisatta iyice iktisada yerleşen varsayımların incelenmesine devam edilmesi, hâkim iktisadın piyasa ilişkileri bağlamında kapitalist sistemle birlikte var olan unsurları, nasıl neden olarak iktisadın tanımı içerisinde konumlandığını gösterebilecektir.

Klasik iktisattan günümüze pek de şekil değiştirmemiş, ama iktisadın bireyci tanımlamaları ışığında somutlaşan en önemli kabulü “homo economicus” varsayımdır. Bu varsayım, bireyin, mallar, piyasalar ve diğer ekonomik konularda tam bilgiye sahip olduğunu kabul etmektedir. Buna ilave olarak, homo economicus tüketicilerin faydalarını ve üreticilerin ise kârlarını maksimize edeceğini öngörmektedir. Bu birey, karşılaştığı seçenekler arasında mutlaka değerlendirme yaparak seçim yapan ve her zaman çoğu aza tercih eden, yaptığı tercihlerde birbirleriyle çelişmeyen bir kişidir. Yani, homo economicus için “tutarlılık varsayımı” geçerlidir. Bu anlamda, Mill (1836)’in öz çıkarı serveti arama güdüsüne indirgeyen tanımlaması ve Adam Smith (1776)’in bireysel çıkarının peşinden koşan bireyi, bu yaklaşıma kaynaklık etmektedir. Bu tip bir insan için Benhabib (1987; 77–95) Hobbes’dan yaptığı aktarmadan hareketle şöyle demektedir:

“...aynı, her hangi bir toplumsal bağlılık taşımadan olgunlaşan mantarlar gibi dünyaya birden bire gelen (biten) bir yaratık olarak insanı düşünelim...”

Yani bu tip bir insanın tam bilgi, kendine güven, tam gelişmiş yetilerle, ancak mantar gibi birden bire dünyada bitebileceği bir gerçektir. Bu fikir ile insanın doğası kendi dışında bir nesne olarak, iktisatçılara nesnel bir bilim için gerekli temeli sağladığı açıktır. Bu tip bir soyut fikrin ne ölçüde doğru olduğunu ve ne tip bir ontolojiyi barındırdığını anlamak amacıyla Nelson (1995; 62), şu tespiti yapmaktadır:

“... “mantar adam” kurgusunda kendini hissettiren bu tip bir insan tanımlamasının cinsiyetler açısından büyük bir hata taşıdığı açıktır. İnsanlar tek başlarına dünyaya birden bire doğmazlar ya da dünyada mantarlar gibi birden bire bitmezler. İnsanlar anneleri tarafından doğrulur, büyütülür ve belli bir yaşa geldiklerinde de sosyal bir çevrede toplumsallaşmaları sağlanır.”

Burada, Nelson (1995), birden bire biten bu insanın, bireyin değerlerini kutsayan ve toplumsal etkileşimi bu bireysellik ile yadsıyan bir ideoloji ya da ontoloji ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu metafor ile Klasik iktisattan Neoklasik iktisada birçok iktisadi okul, piyasa ekonomisi içerisinde kendini var etmiş olan değişim ekonomisinin dinamiklerini soyut bir yasa olarak niteleyebilmektedir. Başka bir deyişle, artık iktisat, bir fizikçinin atomunu, bir biyologun genlerini araştırmasının temel nesnesi yapmasında kazandığı kudreti, bu tip bir yabancılaşmış bireyi temel birim olarak kabul ederek kazanmıştır. Ancak toplum, bireylerden oluştuğu kadar, sınıflar, politik gruplar, sendikalar, dini cemaatler, etnik topluluklardan da oluşur. Yani (rasyonel tüketici veya üretici olarak) bireyin değer yargıları, cinsiyeti, yaşı, politik görüşü, ait olduğu sınıf, etnik kimliği veya inançları, yani kısaca sosyal aidiyeti onu toplumsal bir varlık haline getirir. Klasik ve Neoklasik iktisat işte tüm bu çok değişkenli (çoğulcu) yapıyı ihmal etmiş; tek tipleştirdiği, sadece rasyonel bireyin davranışlarını konu edinmiştir. Çünkü iktisat tanımını, bu tip bir insanı, piyasa ekonomisindeki hayatta kalma mücadelesi gibi bir doğal yasa ile açıklayarak nesnel bir zemine oturtmuştur. Bu varsayımların altında yer alan temel fikir, kendini ontolojik atomculuğun ya da metodolojik bireyciliğin temellerinden almaktadır. Bu fikre göre, bireylerin başkalarıyla olan ilişkilerinden bağımsız olarak düşünülebilmesi mümkün gözükebilmektedir. Bu şekildeki ontolojik kurgu, benlik ve öteki arasına derin bir uçurum yerleştirmekte, kişinin çevresinden etkilenmeyen, yani benlik etrafındaki halkanın geçirgen olmadığı bir durumu ortaya çıkartmaktadır. Yani bilim adamının incelediği nesneyi ve değerlerini ötekileştirerek ve onun çembersel sınırlarına dâhil olmayarak bilimsel inceleme yapması imkân dâhiline girebilmektedir (Fay, 2005; 50–73). Bu açıdan, gerçeklik üzerine uyguladığı sınırlamalar ile iktisat bir taraftan bilimsel olarak inceleyebileceği nesnel bir yapıya kavuşmakta, aynı zamanda da gerçeği ihmal etmek pahasına (fallacy), bilim olmasının yolunu açacak nedensellik ilişkilerini sağlayabilecek istikrarlı (kapalı) yapıların ve yasaların kurulmasını sağlamaktadır (Lawson, 1994; 224, 226). Bu durumun tarihselliğini, batı dünyasında kurumsallaşmış bir piyasa ekonomisine olan bağlılığını ve iktisatçıların gerçeklere gözlerini kapamaları anlamında değer yargısı içerdiğini ve sınırlı olduğunu, Persky (1995; 221–231) şu şekilde ifade etmektedir:

“.... “İktisadi insan” kavramı, Mill’in insan sadece servet elde etmeyi amaçlar, teorik soyutlamasına tarihsel okulun geniş çaplı tepkisi ile 19. yüzyıl sonlarına doğru ilk olarak ortaya çıkmıştır. İktisadi insan, bu şekilde kaba bencillik içeriği ile Victoria dönemi ahlakçıların da öfkesini çekmiştir... İnsan doğasına ilişkin deneye dayalı yasalar büyük ölçüde Amerika ve İngiltere’de konumlanmış İngiliz

düşünürlerce ortaya konulmuşlardır. ...Mill ve diğerleri iktisadi insanın anti tezini bulmak amacıyla hiçbir zaman Asya ve daha uzaklara bakmamışlardır... *Mill' in metodolojik yöntemi insan birimlerinin tek amacının servet olduğu fikri ile birçok farklı kurumsal yapıyı tek bir forma indirgemek suretiyle, onları bilimsel olarak kontrol edilebilir hale getirmiştir.* Bu nedenle de farklı kurumsal yapılarda Gine domuzu olarak iktisadi insanın kullanımına dair bu yöntem bugün de iktisatta saygınlığını sürdürmektedir.”

Yine Persky (1995; 222), Bagehot (1879)'dan yaptığı alıntı, bu şekildeki bir insanın temelinin alım satım faaliyetlerinden kaynaklandığını ve alım satım faaliyetlerinin yaygınlaşması ile evrensel bir doğru haline gelebileceğini belirterek, iktisadın benimsediği insan profilinin piyasa ekonomisinin ilkeleri ile birlikte düşünülmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Özet olarak, iktisadi insan yönteminin gerçek insanın minyatür bir versiyonu olarak, iktisadi ilişkilerin ve piyasa kurumlarının anlaşılmasından çok, nesnel bir zeminde üretilmesine hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Foley (1975; 231–236) tarafından bireysellik genel fikri bağlamında ortaya konulan görüş, bu durumun netleşmesine yardımcı olabilecektir:

“... Günümüzde bireysellik baskın bir ideoloji olarak ortaya çıkmaktadır... Bireysel ekonomik bireyler, bireysel çıkarları ve kapitalist sisteme ilişkin özellikleri ve kabulleri yansıtmaktadır... Bireysellik sadece kapitalist sistemin bir apolojisi... Bireysellik ideolojisi hem hiçbir dayanağı olmadan dayatılmakta hem de iktisatçıların toplumun dışında bir unsur gibi toplumsal gerçeğe istedikleri şekli vermelerine cevaz vermektedir.”

Yine, günümüzde kapitalist sistemin istikrar kazanmasında önem teşkil eden tüketimcilik akımı da, yararsız bireyciliği azdıran bir sosyal argüman olarak (Dowd, 2008; 208-211) iktisadi analizin tarihin bu anında neden bireyci açıklamalara bu ölçüde odaklandığının arkasındaki nedenleri ortaya koyabilmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, evrensel bir bilim olma iddiasındaki iktisadın, bu şekildeki evrensel ve soyut yaklaşımlarını, tarihsel biçim altında bir nesnel neden olarak görmesinin (Marx, 2003; 21) gerekçesi, bu varsayımların piyasa ekonomisine olan bağlılığının ortaya konulması ile açığa kavuşmaktadır. Bu şekilde, iktisatçılar, insanın doğası konusunda tam bilgiye sahip olmamalarına rağmen, onun sadece servet edinme uğraşı içinde olan rasyonel bir varlık olduğunu kabul ederek, nedensellik analizlerine ve kesin çıkarımlarına yol gösterecek ölçeği tasarlamışlardır (Wallerstein, 2003; 160, 171, 172).

Ölçeğin tasarımına ilişkin olarak, erken dönem neoklasik düşünür Jevons'un fayda değer teorisi konusundaki fikirleri, bu açıdan anlamlıdır. Çünkü Klasik iktisattan Neoklasiğe değer teorisi bağlamındaki değişikliklerin temellerinin, bu şekilde görünür olması mümkündür. Jevons, tüketicilerin faydalarını maksimize etmeyi amaç edindikleri bir durumda, elde ettikleri gelirlerin en yüksek fayda düzeyini sağlayacak şekilde dağıtıldığını ifade etmektedir. Yani bu tip bir denge durumunda, her bir para biriminin ilave katkısı eşit olmaktadır. Bu temel varsayım ile Jevons (1871; 1. ve 3. bölüm)'un iktisadın moral (skolâstik) unsurlara dayalı olarak sağlamış olduğu gelişmeyi rahatsız edici ve gereksiz bulması şaşırtıcı değildir:

“ iktisat eğer bir bilim olmak istiyorsa tabii ki matematiksel bir bilim olmak zorundadır. Çoğu insan doğa bilimlerinin matematiksel yöntemleri kullanırken, moral bilimlerin başka yöntemler gerektirdiğine inanmaktadır. *Ancak, tam tersi şekilde, sonuç olarak talep ve arz kanununa ulaşmak açısından, ben sahip olduğumuz malların miktarlarına bağlı olan faydanın doğa yasalarına uygun bir şeklini ortaya koydum.* Bunlar olgularla uyumlu olan teorilerdir. Çünkü her ne zaman değerinin nedeninin emek olduğuna ilişkin bir gerekçe bulsak da, bunun nedenden çok bir sebebi ifade edeceği açıktır. Çünkü emek ancak arzın kısılması ve malların miktarının azalarak faydalarının artması şeklinde dolaylı bir yoldan değer oluşmasına katkıda bulunmaktadır... Fayda temelli bir matematik bu nedenle emek maliyeti cinsinden insanın sıradan isteklerinin gösterilmesini amaç edinmiştir.”

Çünkü kurulumu yapılan bir ölçek varken yapılacak tek iş, bir an önce iktisadın tam olmayan (inexact) yapısından, matematik ve istatistiğin yardımıyla kurtarılması yoluyla istenilen meyvelerin toplanmasıdır. Kısaca, bu tip matematiksel kurgular ile su elmas paradoksunun marjinal teoriye dayalı olarak çözümlenmesinde olduğu gibi, liberal ölçek altında iktisadın, matematik yoluyla kesin (exact) ve istenilen sonuçları veren bir bilim olması sağlanabilmektedir. Ancak burada önemli olan, liberal ütopyanın veya piyasa ekonomisinin ana felsefesi de denilebilecek, üretici sınıfın rasyonalitesinden sapmamaktır. Her halükarda, iktisadın bu rasyonaliteye bağlı olarak kurduğu nedensellik analizi, kendiliğinden ve matematiksiz halde bile, ama matematikle daha kesin ve kolay, ulaşmak istenilen sonuçlara varılmasını garanti altına almaktadır. Çünkü iktisatta matematiğin kullanımı, Jevons (1871)'un da ifade ettiği şekilde arz ve talep kanununa ve piyasa ekonomisinin yarattığı sonuçlara ulaşabilmek adına, iktisadi insanın davranışlarının kesin bir şekilde belirlenmesini ve sınırlandırmasını sağlamaktadır. Mirowski (1991;

143)’in piyasa ekonomisinin geçirdiği evrim ilişkisinin matematiğin iktisatta kullanılmasının gerekliliğini ortaya çıkardığını söylemesi, bu açıdan matematiğin barındırdığı ontolojinin ve hâkim iktisadi yaklaşımların talebinin nedenlerinin ortaya çıkmasını sağlayabilecektir:

“İktisattaki matematiksel dönüşüm, piyasa sisteminin, herkesin aynı fiyatı ödediği, malların tanımının değişim ile ortaya çıktığı alım ve satımın net sonucunun sıfır olduğu, istemin toplam arzı etkilemediği... gibi koşullara doğru evrilen bir piyasa sistemine dayanmaktadır.”

Başka bir deyişle, iktisadın nedensellik görüşü “her ne zaman X gibi bir olay ortaya çıkarsa, ardından Y gibi bir olay gözlemlenir” gibi Humecu anlamda bir temele sahiptir (Fleetwood, 2001; 22 ve Lawson, 1989; 243). Bu nedenle, matematikle kurgulanan bir iktisadi ajanın (atomisite) X gibi bir eyleminin sonucunun Y gibi piyasa ekonomisi ilkelerine uygun (fiyat kabul edici, price taker) bir durumu (constant conjunction) yaratmayacağını düşünmek anlamsız olur. Yani matematik burada, iktisadın tasarladığı ölçeğin kesinliğini arttırmak anlamında, hâkim iktisadın bilişsel ve sosyal çıkarlarının, yani kesinlik ideolojisi ve piyasa ekonomisi ilkelerinin temellerini garantilemektedir. Neoklasik iktisadın bu kadar uzun süreli egemenliğinin altında yatan metodolojiye bakıldığında, marjinal analizin, koordinatları niceliksel bir zaman ve olgusal bir mekân eksenlerince belirlenmiş homojen bir matematiksel sisteme dayalı, eksiksiz izlenimini uyandıran mükemmelliğinin (Kara, 2001; 19) önemi bu açıdan anlaşılır hale gelmektedir. Özetle, neoklasik iktisatçıların, fizik ve mekanik bilimlerdeki ilerlemeyi görüp, iktisatta matematik yöntemleri kullanmak istemeleri, toplumu bireyler topluluğu olarak görmelerinde olduğu gibi iktisadi ve toplumsal olayların, bireysel davranışlardan yola çıkarak açıklanabilmesi amacı açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Stanley Jevons (1835–1882), Carl Menger (1840–1921) ve Leon Walras (1834–1910)’ın maksimum refah üzerine yaptıkları çalışmalar çerçevesinde iktisadi analize marjinal değişme kavramını getirmeleri ve bu yeni aracın diferansiyel hesabın kullanılmasına izin vermesi, her ne pahasına olursa olsun bu tip araçların yaygın kullanımının nedenlerini göstermektedir.

Günümüzdeki iktisatçılar, faydanın ölçülebilme sorunu nedeniyle, Kardinal yaklaşımı matematiğin yaratacağı kesinlik namına geri plana itmişlerdir. Ancak analizlerinde tüketici tercihlerinin iktisadi birimlerin kendi faydalarını en yüksek düzeye çıkartacağı şeklinde bir sıralamayla gerçekleşeceğini varsayan iktisatçılar, temeldeki faydacı varsayımlarını değiştirmeden, sadece görünüşte sırasalcı bir yaklaşıma geçmek suretiyle ulaşılabilecek sonuçlara derinlik ve farklılık katmışlardır. Yani rasyonellik ilkesi “hedonik gizleme” için hala daha kullanılmaktadır. Bu

teoriler yardımıyla, ilk olarak x ve y gibi iki alternatif için iktisadi bireyin ya x 'i y 'ye, ya da y 'yi x 'e tercih edeceği veya her ikisi arasında farksız kalacağı şekilde bütün tercihler açısından tam bir tanımlamaya ulaşılmıştır. İkinci olarak, tüketicilerin tüm sıralamalar arasında geçişli olduğu varsayılmıştır. Bu bağlamda, seçenekleri daha fazla genişletmeyi sağlayacak teknikler ve şansı dikkate alan çok daha fazla tercih tanımlama olasılığı olmasına rağmen, iktisatçılar, sadece tam ve geçişli tercihleri olan ve elinde olan tercihler arasından, tam bilgi altında en çok faydayı sağlayanı tercih eden bir rasyonel tüketicinin varlığına (Açıklanmış Tercihler Kuramı) bu şekilde de ulaşmışlardır. Yani iktisatçılar tüketici tercihlerine ilişkin sıralamayı kendi kendilerine oluşturmaktadırlar. Başka bir deyişle, piyasa sisteminin işlerliğinin doğrulanabilmesi için şart olan rasyonellik ve devamındaki denge tanımlamasının ortaya konulabilmesi için, iktisatçılar sadece ilgilendikleri tercihleri ve motifleri teorilerinin içeriğinde ele almaktadırlar. Hatta ajanlar, "asketizmi" kullanarak mutluluğa ulaşmaya çalışsalar ya da politik amaçlar için önemli malları feda etseler bile, iktisatçılar bu tip tercihleri nadir ya da önemsiz olarak isimlendirmektedirler. Bu nedenle de iktisatçıların ilgilendikleri kavramsal çerçevenin, sadece gerçeklerin rasyonellik ve diğer piyasa ekonomisi kavramlarından türetilmiş hali değil, aynı zamanda bu kavramlardan bir servet, bir tüketici sınırının ve bir toplumun oluşumunun ne pahasına olursa olsun tarif edilmeye çalışılması olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır (Hausman, 2000; 99–115). Bu tasarımda, matematiğin temel analiz aracı olarak seçilmiş olması, iktisatçıların amaçlarını gerçekleştirebilecek en kesin bilgiyi ve uygun ontolojiyi sağlamasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan, Blaug (1997; 3–8), matematiksel biçimciliğin ve tasarlanan ölçeğin göz alıcı mükemmelliğinin gerekçesini ve sosyal matematik olarak bize yansımaları şu şekilde anlatmaktadır:

"Modern iktisat bir tür hastalıktır. İktisat iktisadi dünyayı anlamak için pratik sonuçlarından yararlanılan bir bilim olmaktan çok, sadece kendi amaçları uğruna oynanan bir entelektüel oyun haline gelmiştir. İktisatçılar inceledikleri özneleri içinde analitik kesinliğin her şey olduğu ancak pratik öneminin hiç önemsenmediği bir tür sosyal matematiğe dönüştürerek incelemişlerdir.

İktisadın Liberal değerler bağlamında tasarladığı ölçeğin, insana ve bunun sonrasında fayda temelli bir yaklaşıma ilişkin kısmının değerlendirilmesinden sonra, Neoklasik analizin bilimci görüşle bağlantısı bağlamındaki en önemli varsayımlarından biri olan denge analizinin değerlendirilmesi gerekmektedir. İktisat açısından denge analizi vazgeçilemez bir araçtır. Çünkü bu yaklaşıma göre dengesizlikler mutlaka çözülür, bu şekilde de iktisadi süreçlerin dengeye gelinceye kadar geçirdiği aşamalar ihmal edilmiş olur. Denge analizinin diğer bir önemli tarafı

da, optimizasyon teknikleriyle iktisatta matematiksel analizin önünü açmasıdır. Çünkü statik bir modelin tıpkı fizik gibi matematiksel bir yapı üzerine kurulması çok daha kolaydır. Bu yüzden bu statik model iktisadın “doğa bilimleri gibi bir bilim” olma yolunda ilerleyişinde çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle iktisattaki optimalite hedefli çözümlemelerin yaygınlığı, içsel tutarlılıkların tesis edilmesi yoluyla iktisadın istikrarlı önermeler türeten bir bilim haline gelmesine yardımcı olmuştur. Ancak optimalite kavramının kullanılması, iktisada sağladığı yararlar yanında, niteleme, onaylama hatası, aşırı rasyonellik sorunu gibi sapmalara (illusion) neden olmuştur (Schoemaker, 1990; 211, 212, 213). Bu bağlamda, iktisatta, doğa bilimlerinden devşirme kavramlar ile modellemenin yaratacağı içsel tutarlılık adına ne tür bir teleolojik tuzağa düşüldüğünü, Schoemaker (1990; 211, 212, 213) şu şekilde vurgulamaktadır.

“...her hangi bir bilimsel veride, fiili olarak bazı optimalite uygulamalarında kullanıldığı gibi, doğanın veya ajanların en uygun (optimal) davranmasının gerekmediği açıktır. Dolayısıyla da optimalite daha çok gözleyen gözlenen kavramlara yüklediği bir unsur olarak niteleme hatası'na sahiptir. Yani iktisatta ve sosyal bilimlerde de aktörler genellikle dışsal tutarlılık değerlendirilmeden optimal hareket ediyor olarak kabul edilirler..... Adam Smith, Charles Darwin gibi optimalite kavramının çok önemli ölçüde başarıya ulaşmasını sağlayan düşünürlerdir. Ancak optimalite kavramı daha çok onaylamayı ret durumuna tercih etmesi anlamında onay sorununu yaratmaktadır. Diğer bir durumda tanrının mükemmel bir dünya yarattığı varsayımında olduğu gibi optimalite kavramının da yoğun bir rasyonalite durumuna sebep olarak, kavramların gerçekliklerinden uzaklaşılması pahasına analojiye yol açtığı ortadadır. Bu optimalite kavramının yeni bir şey ortaya çıkarmadan veya açıklamadan sürekli temel alınan ilişkilerin tekrar tekrar üretilmesini sağlaması anlamında, açıklamanın üzerinde yarattığı sapma durumudur.”

Schoemaker (1990)'in ifade ettiği şekilde, iktisatta optimalite bağlamındaki çözümlemelerle, amacı ve sonucu önceden belli değerlendirmelerin yapıldığı söylenebilir. Bu şekilde, hâkim iktisadın varsayımlarının her ne pahasına olursa olsun savunulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Boland (1992; 158, 159, 160 ve 1981, 1036), Neoklasik maksimizasyon hipotezinin ve optimizasyonun, aslında büyük bir totoloji olduğuna ilişkin değerlendirmesinde, bu ilkelerin gerçeklikten ziyade kendi kendisini doğrulayan süreçler olarak (totoloji) nitelenmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu şekilde, bu ilkeler çerçevesinde

kurulacak incelemelerin sonuçlarının, daha baştan atomik bireylere dayalı varsayımları bünyesinde gizli olarak (hidden clause veya agenda) barındırdığını söylemektedir:

“[Hakim iktisada göre] kabul edilebilir bir açıklama yapabilmek için fayda veya kar fonksiyonu gibi veri amaç fonksiyonlarının maksimize edilmesini içerecek bazı davranışsal varsayımların yapılması gerekmektedir.....*Bu yaklaşımın içinde bazı gizli ifadeleri veya kabulleri (hidden clause) barındırdığı açıktır. Sadece bireyler tercihlerde bulunur, karar alırlar. Şayet, herhangi bir fiyat, denge fiyatı olarak, temizlenmiş(dengede) bir piyasa durumunu açıklıyorsa, piyasa sürecini bireylerin kararlarının sonucu olarak kabul etmek gerekmektedir. Yani, herhangi bir piyasa sadece tüm bireyler amaç fonksiyonlarını maksimize ettiklerinde dengeye gelebilir. Başka bir deyişle, dengenin ortaya konması ikinci derecede bir olay olarak (epiphenomenon) algılanmalıdır, çünkü bu durum bireysel karar vericilerin çıkarıcı eylemlerinin planlanmayan (unintended) sonucudur. Eğer herhangi bir birey kendi amaç fonksiyonunu maksimize etmeyecek olursa, piyasada fazla talep ya da arz olması (ya da tersi) nedeniyle, piyasa dengeye gelemeyecektir. Her ne zaman en azından tek bir birey için arz talebe eşit olmadığında onun amaç fonksiyonu maksimize edebilmesi için gerekli miktar alıp satılmayacaktır. Bu durumun açıklaması basittir, çünkü diğer sosyal gerçeklikler gibi arz ve talepte maksimizasyonun sonuçları olarak açıklanmaktadır.... (Boland, 1992; 158, 159, 160) ” ve “...Neo klasik iktisat bağlamında, maksimizasyon hipotezi anahtar rol oynamaktadır. Maksimizasyon her şeyin temeli olarak dikkate alınmaktadır: piyasadaki dengesizliğin karar birimlerinin maksimizasyon konusundaki hatalarından (failure) kaynaklandığını dikkate alacak olursak, varsayımsal bir dengenin tartışılmasını gerektiren bir durum kalmamaktadır. Böylece maksimizasyonu dikkate alan iktisatçılar dengesizliği görmemektedirler. (Coase teoreminde olduğu gibi)...Neo klasik iktisatçılar olası eleştirilere karşı korunmak için çoğu zaman ad hoc metodolojisini devreye soktuklarında; böylece neoklasik maksimizasyon hipotezinin savunulması ve eleştirisi varsayımların gerçekliğinden ziyade neoklasik metodoloji ile ilgili olmaktadır. Maksimizasyon metafizik bir olgu olarak bir açıdan kabul edilebilir. (Boland, 1981; 1036)”*

Yani Boland (1981), iktisadın optimizasyon temelli hesaplama yapma eğilimlerinin, yeni bir şey sunmadan eski bilgilerin ve ön kabullerin (convention) doğrulanmasını sağlayacağını ifade etmektedir. Buna ilave olarak, bu şekildeki yaklaşımların iktisatta genel olarak görüldüğünün anlaşılabilmesi, kar maksimizasyonu veya paranın miktar kuramı gibi birçok iktisadi yaklaşımın aslında teste dayanmaktan çok ön kabullerin oluşturduğu tutarlılıklara dayandığını söyleyen Agassi (1971, 61–63)’nin açıklamalarıyla mümkündür:

“...bir totoloji uygunluk yaratmak amacına yönelik olarak eğilimlere ya da kabullere (convention) dayanır ve iktisatta totoloji ya açıklayıcı hipotezlerin sunulmasında ya da bu hipotezlerin testinde ortaya çıkmaktadır....a priori olarak doğruluğu kanıtlanabilen her hangi bir şeyi, a posteriori olarak kanıtlamak anlamsızdır. Aksi deneyle kanıtlanamayan her hangi bir şeyin, doğruluğunun da deneyle kanıtlanamayacağı ispat sureci açısından temel teşkil eder.”

Örneğin, kar maksimizasyonu ilkesinde, piyasa ekonomisi veya kapitalist sistemin doğal bir seçim sürecini işleteceği ve bunun sonucunda kar maksimizasyonu konusunda yetersiz kalan firmaların piyasa ekonomisi içerisinde var olamayacağını bilen ya da buna ideolojik anlamda iman eden hâkim iktisat, zaten hiç bir ampirik teste ihtiyaç duymadan bu şekildeki (kar maksimizasyonu gibi) ilkelerin kendi kendilerini kapitalist sistemin yarattığı koşullarda yeniden doğrulayacaklarını veya üreteceklerini (totoloji) bilmektedir (Boland, 1981; 1036). Dolayısıyla tüm bu yaklaşımlarla, toplumların iktisadi davranışları hakim iktisadın metafiziği olan kısıtlı kaynak altında, maksimizasyon ilkesine indirgenmektedir. Bu şekilde, insanın iktisadi eyleminin Polanyi (2000)’nin özselci iktisat tanımlamasında olduğu gibi daha kapsayıcı bir şekilde tarifinin mümkün olmasına rağmen, iktisatçılar bilinçli olarak bireysel eylemin sınırlayıcı tarifini yapmayı yeterli görmüşlerdir. Hâkim iktisat, toplumsal ilişkiyi “üretici sınıfın siyaseti” gibi kendi dışında bir nesne veya bir kökensel nedenle açıklayarak, yani baştan açıklaması gereken durumları neden olarak kabul ederek (Marx, 2003; 20, 21) bu durumu yaratmıştır. Yani bir kez piyasa ekonomisinin rekabet gibi hayatta kalma mücadelesini referans alan yaklaşımları başlangıç noktası olarak kabul edildiğinde diğer metafizik unsurlar da peşi sıra gelmektedir. Nitekim iktisadın açıklaması gereken kar veya fayda maksimizasyonu gibi sonuçları neden olarak kabul etmesi, açıklamalarının arkasındaki ideolojinin farkına varılmasını sağlayacak önemli bir unsurdur. Fayda ve onun maksimizasyonu temelindeki bir kurgunun, nedenin ve savunulma şartlarının anlaşılması açısından Little (2002; 40) şöyle demektedir:

“Faydacılık bir eylemin doğru ya da yanlış olduğunun ancak o eylemin sonuçlarının iyiliğinden çıkartılmasının mümkün olduğunu

savunan sonuççuluğun (consequentialism) bir değişik türüdür... Sonuççuluk, kanunlar, haklar, görevler, zorunluluklar, erdem, dürüstlük, tutku gibi unsurların moral önemini göz ardı etme eğilimindedir... Faydacılara göre, bazı kurallar genel refah açısından istenilebilirdir... Sonuçları faydanın en çoklaştırılması olarak görülebilecek bir anlaşma ki bir kural olarak uyulmadığı durumlar olabilir, başarılı ve barış dolu bir toplumun gerekliliğine ilişkin kurallara olan genel bağlılığı zayıflatır. Üçüncü bir partiye oy vermek için verdiği sözden cayan biri bu tip bir paradoksa örnek olarak gösterilebilir. Faydacılığın çoğu savunucusu istisnai durumlarda kurallara uyulmayabileceğini kabul etmektedirler. ...Bir faydacı faydasını en çoklaştıracak bir kuralı kabul eder. Barışın olduğu bir toplumun gelişimi ya da evrimini destekleyen faydacı olmayan kişilerin gelenekleri ve ortaklıkları açısından bir farklılık var mıdır? ...Birçok faydacıya göre bunlar arasında yakın bir ilişki vardır. ...Sonuç olarak, kişinin sözünden dönmesi nedeniyle katlanacağı manevi suçluluk şeklindeki zararlar, elde edeceği yarar arsındaki net karşılaştırmaya dayalı bir evrensel ilke olarak faydacılık, hiçbir kanunun, engellenmenin ve geleneğin olmadığı bir topluluk yaratılmasını sağlayacaktır.”

Başka bir deyişle, bireysel faaliyetlerin istenmeyen sonuçları olarak, zaten Heilbroner (1962)'in ortaya koyduğu piyasa ekonomisinin ilkelerinde zımnî şekilde var olan düzenlilikler, evrensel olarak kabul edilen nedenler olarak nesnel iktisadi araştırmanın alanını ve tanımını yaratmıştır. Yani toplumsal faaliyetin sadece iktisadi çıkarlara indirgenmesi, incelenen nesnenin var oluşundan (piyasa ekonomisinden) gelen istemsizlik (plansızlık) kabulü ile birleşince, iktisadi öznenin fizikteki atomlar gibi kendiliğinden ve amaçsız bir düzlemde -nesneyi inceleyen ve incelenen nesne arasında bir duvar oluşturacak şekilde- algılanmasına imkân sağlanmıştır. Dolayısıyla, hâkim iktisadın seçtiği bu yöntem, zorunlu olarak ontolojik yapının da piyasa ekonomisi lehine kapalı veya dar bir hale gelmesine (fallacy) sebep olmaktadır. Weisskopf (1996, 50, 51, 52) bu şekildeki bir yaklaşımın çıkışını şu şekilde belirtmektedir:

“Klasik iktisatçılar bireyi, kendi başlarına birer amaç olarak görülen para birikimi ve zenginlik için doğal olarak çabalayan insanlar olarak gösterdiler..... Böyle açıklamaların gizil amacı, sınırsız edinimi insan doğasında kökleşmiş olarak yorumlayıp doğrulamak ve kabul edilir hale getirmektedir. Deneycilik, doğalcılık ve akılcılığa dayanan, laik inanç sistemine sahip olan bir toplumda, yalnızca “bilim” tarafından

yorumlanan bir doğa, hareketleri ve davranışları ahlaki olarak doğrulayabilirdi. Bir şeyi doğal istek ve doğuştan gelen bir eğilim olarak adlandırmak böyle bir haklı çıkarmadır. İktisadi büyümenin amacı olan sürekli daha fazla edinim, zengin bir toplumda anlamsız hale gelirken, bu amaç erken kapitalizmde üretim araçlarının görece azlığı ile sayısı ve beklentileri sürekli artan nüfus nedeniyle anlamsız değildi. ...Klasik iktisadın insanın doğasına ilişkin varsayımları, belirli bir kültürün tarihsel yönelimini, evrensel bir ilke konumuna yükseltmiştir.”

Nitekim tarihi göreceliği olan bir durum olarak hâkim iktisadi tanım, amaçların haklı çıkarılması adına mutlak bir ilkeye dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, iktisat yaptığı tanımlarla ve varsayımlarla, insanın iktisadi eyleminin kendi dışında bir nesnel yasa ile tanımlanmasını sağlayacak en çok unsuru bir araya getirdiğinden, en çok nesnelleşmiş, en somut şekilde evrenselleşmiş öznellik halini almış ve günümüzdeki inandırıcılığına kavuşmuştur (Gramsci, 2007; 171, 172). İktisat teorilerinin totoloji kavramı ile vücut bulan, bu tarih ve gerçek dışılığı Guerrien tarafından iktisatçıları kör eden bir tür öğrenilmiş inanç veya ideoloji olarak ifade edilmektedir. Bunun temel nedeni, iktisadi modellerin belli bir toplumsal sistemi işaret ederken, tam rekabet gibi sistemlerin iktisadi etkinliği veya refahı yaratabilecek yegâne araçlar olduğu inancıdır (Guerrien, 2004b).

İktisadın bu açıdan, piyasa ekonomisi ilkelerini ödünç alarak kaydettiği yükseliş, insanın insana gittikçe etkin bir şekilde hükmetmesinin yolunu açan araç olan bilimin ideolojisinin (Habermas, 1997; 34, 37) yaratacağı sonuçlar ile anlam kazanabilecektir. Başka bir deyişle, hâkim iktisadın ulaştığı sonuçların arka planında bir taraftan piyasa ekonomisi ilkelerine dayalı sosyal çıkarları, diğer taraftan da pozitivist bilime ve onun temel kabullerine ilişkin bilişsel çıkarları vardır. İktisadın bu yöneliminin arkasındaki unsurun bilimin, sosyolojik analizden muaf tutulması ve moral değerlerden bağımsız olması bağlamında eleştirilmesi zor ve kesin argümanlara sahip yapısının olduğu şüphesizdir. Ancak en önemli neden, hem iktisadi faaliyetin hem de pozitivist bilimin var oluşunu borçlu oldukları yabancılaştırma kültürünün varlığıdır. Çünkü feodalizm içerisinde iktisadi faaliyet sosyal bağlılıklara içkin olarak varlığını kalıcı hale getirebilmekte iken, piyasa ekonomisi ile hayatta kalma mücadelesinin zorunlu kıldığı birikim güdüsü, daha çok kazancın elde edilebilmesi adına yabancılaştırmayı bir iktidar aracı olarak gerekli kılmıştır. Dolayısıyla, iktisadın, nesne-özne kesikliğinde olduğu gibi gerçeği kontrol edebilmek ve nesnel bilginin birikimini sağlayabilmek adına incelediği nesneyi kendisine yabancılaştıran pozitif bilimin paradigmasından beslenmesi rastlantı değildir. Yani iktisatçının toplum üzerindeki kontrol ve kestirim gibi bilişsel

çıkarlarının (cognitive interests) varlığı, bu şekilde ortaya çıkabilmektedir. Woolgar (1999; 31–39)’ın pozitivist bilimin evrenselleştirici ütopyasının sonucunda yaşadığı metodolojik korkular ve çözüm önerilerine ilişkin olarak ortaya koyduğu fikirler, pozitivist bilimin gerçeği manipüle etmeye ilişkin pratiğine önemli bir açıklama getirmektedir:

“bilim ve sosyal bilim aynı temsil ideolojisini paylaşmaktadır. Bilimle sosyal bilimin her ikisinin de söylemleri gözlemci ile gözlemlenen nesne arasındaki retorik mesafeyi inşa edecek ve ikincisinin önceliğini kurumlaştıracak şekilde organize edilirler. Bu durum kendini çeşitli metodolojik korkuların var olması nedeniyle ortaya çıkaracaktır. Yani, her hangi bir temsilin ya da izolasyonun temel modelini, ayrıntılı ve titiz bir şekilde tanımlama görevi, ilkece sonu gelmeyen bir görevdir. Başka bir deyişle her durumda daha fazla açıklama, işleme, izah gerekmede ve bu dokümanların bizzat kendilerinin, ilave bazı türlerde açıklamalara ihtiyaç duymaları anlamında başarısızlığa mahkûmdur... refleksivite ya da düşünüm nesne ile inceleyen kişiyi öyle bir şekilde iç içe geçirmektedir ki, bunların birbirlerinden bağımsız olarak anlamlı hale gelmesi mümkün olmamaktadır. Özellikle nedensellik analizlerinde bu durumun varlığı açıklanan ve açıklayanı sıkıca ve birbirinden koparılamaz şekilde incelenmesini gerekli kılmaktadır. ...bu tip bir durumla baş etmenin bir yolu bilgi hiyerarşisine başvurmak iken diğer yollar da problemi teknik bir zorluk olarak yorumlamak, problemin önemini ret etmek ve problemi başkasının problemi olarak kabul etmektir.”

Bu korkuları ya da irrasyonel fıskırmaları (İnsel, 1990; 24) iktisadın yaşamış olduğuna ilişkin kanıtların varlığı, gerek iktisadın kesinlik ideolojisine olan bağlılığının anlaşılması gerekse bu korkuların nedenlerinin anlaşılması yoluyla hâkim iktisadi tanımlamaların ve varsayımların gerçekliğinin sorgulanması açısından önem teşkil etmektedir. Bu korkular ve iktisadın geliştirdiği savunma mekanizmalarına örnek teşkil etmek üzere refah teorisi uygulamaları, iktisadın politik iktisattan (political economy) iktisada (economics) olan isimsel değişimi ve makro analizlerden mikro analizlere geçiş yapma isteği gösterilebilir. Refah teorisinde kişiler arasında fayda karşılaştırması yapılması durumundaki zorluğun varlığında olduğu gibi “problemi teknik bir zorluk olarak ele almak” şeklinde hâkim iktisadın bulduğu çözüm bu açıdan önem arz etmektedir. Başka bir deyişle, kişiler arasında fayda karşılaştırmasının yapılmasının teknik bir zorluk olarak savuşturulması, bir taraftan normatif ve pozitif iktisadın ayrışmasına ve değer yansızlığı fikrine ilişkin sorunları gösterirken, diğer taraftan da değer yargısına

ilişkin olarak yapılan iktisadi tanımların yumuşatılarak (containment), iktisadın biçimci tanımının esnetilebilme imkânını ifade etmektedir. Refah teorileri tartışmaları bağlamında, güçlü değer yansızlığı savunmasından zayıf değer yansızlığı fikrine geçiş bu tip bir durumu yansıtmaktadır (Mongin, 2006, 2, 3, 4). Diğer bir durumda, geçmişte de bu günkü gibi piyasa ekonomisinin işlevini tanımlamaya çalışan iktisadın, politik iktisattan (political economy) iktisada (economics) geçişinin gerçekleşmiş olmasıdır. Bu durum, Marshall'ın iktisadı teorik ve uygulamalı tarafları olan bir bilim dalı olarak, iktisat (economics) terimi ile isimlendirmesi sonucunda netlik kazanmıştır (Marshall, 1890; 32, 36). Marshall (1890; 32, 36) iktisadın işlevine şu şekilde yaklaşır:

“...çeşitli nedenlerin nihai ve ikincil etkilerinin ne olduğunun belirlenebilmesi için iktisadi olayların analizi, verilerin düzenlenmesini ve toplanmasını ve de gözlemler ve deneyim vasıtasıyla kazanılan bilgilerin uygulamalı hale getirilmesini gerektirir.”

Marshall'a göre artık iktisat değerler ve politikarlardan çok olaylarla ilgilenmelidir. Dolayısıyla, bu tip bir tanımlama değişikliğine duyulan ihtiyacın “problemi başkasının problemi olarak kabul etmek” gibi bir savunma mekanizmasına gidilerek yorumlanabileceği açıktır. Çünkü Marshall (1890)'ın tanımına girmeyen her şey başka bilimlerin sınırlarına dâhil edilmiştir. Diğer bir örnekte, iktisat içerisinde, özellikle Neoklasik iktisatta, bireysellik temelinde bir iktisadi ayrım açısından makro ve mikro iktisat ayrımı önemli bir yönetsel ayrımı içermesine rağmen, bu ayrıma gereken önemin verilmemesidir. İktisadın bu konudaki stratejisi ya bu ayrımlara yeterli önem vermemek ya da tüm bireylerin ortak veya homojen özelliklere sahip olduğu bir tasarımda, bütünleştirme sorununu, basit bir “toplama” işlemine indirgemektir (Çeçen, 2000; 235–236). Mikro ve Makro iktisadın ayrı temellere sahip olduklarını anlamak açısından Alada (2000; 196)'ın yorumu açıklayıcıdır:

“Belirsizliğin ihmal edilemeyecek, mutlaka analiz içine dâhil edilmesi gereken bir faktör olduğunu kabul eden Jevons..... belirsizliğin tesadüfe indirgenemeyeceğini, mükemmel bilgi postülasının ise gerçek dışı olduğunu kabul etmiştir. Mantıksal olarak, geleceği bugüne indirgeme zorunluluğu dolayısıyla, aktörlerin bilinmeyen gelecek karşısındaki davranışlarını hesap edilmeyen, sübjektif unsurlara değil, ölçülebilirliği muhafaza eden ihtimal hesaplanması üzerine temellendirilmek gerekiyordu. ... Jevons belirsizliği, muhtemel hata payı ve risk unsuruna indirgiyordu..... Keynes, neoklasik iktisadın, geleceğin bugünden bilindiği kabul edilen, tam

bilgi varsayımı sayesinde ulaştığı nokta zamanlı mikro analizinin, belirsizlik gibi, tam bilgi yaklaşımı ile taban tabana zıt bir hadiseyi soyutlayamama problemini kendine has bir yaklaşımla çözmüştür. Mikro alandaki bu çıkmazı hiç değerlendirmeye tabii tutmadan, karar birimlerinin geleceği tam olarak göremediği, eksik bilginin hâkim olduğu bir makro dünyada değerlendirdi.”

Başka bir deyişle, iktisatta belirsizliğin yarattığı tartışma dikkate alındığında, neden mikro temelli teorilerin daha tercih edilir olduğunu anlamamız kolaylaşmaktadır. Bu sebeple neoklasik iktisat, daha çok mikro çözümlemeye ağırlık vermekte ve makro çözümlemede dahi, istikrarlı bir nedensel analizin varlığını mikro temellendirmede bulmaktadır (Mayer, 1995; 27). Özetle, mikro bir dünyanın heterojenlikten uzak ve kestirilmeye daha yakın bir arka plan sunacağı açıktır. Bu nedenle, “bilgi hiyerarşisine başvurmak”, yani mikro gibi daha kesin bir bilgi türünü başvurmak, iktisadın pozitivist bilimin yöntemlerini uygulaması sonucunda ortaya çıkan soruna bulduğu çözüm önerisini göstermektedir. İktisadın doğa bilimine özgü araçlarla tanımlanmasının zorluklarının yarattığı korkulara bulunan çözüm önerileri, iktisadın ideolojisini de ele vermektedir. Bu durum, iktisadın yaşadığı korkulara ne pahasına olursa olsun pozitivist bilimin çözümleri ile karşılık verdiğini göstermektedir. Yani iktisadın nesnesiz veya nesnesi belirsiz bir bilim olması, matematik gibi doğa bilim kültüründen aldığı tekniklerin, iktisatta fizikteki gibi organik olmayan teknik bir ilişki kurulmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, metodolojik korkulara bulunan çözüm önerilerinde olduğu gibi iktisat, gerçekliği dar bir kapsam içerisinde ele almak pahasına pozitivist bilimi ideoloji olarak tüketmektedir (Althusser, 2006; 40, 41, 42). İktisadın, bu nedenle Marshall (1890)’ın tanımında olduğu gibi, bilgi hiyerarşisindeki en güvenilir bilgi türlerinden biri olan gözleme –iktisat açısından da rasyonel bireylerin piyasa ekonomisi içerisinde faaliyetleri sonucunda oluşan verilere- dayanmaya çalışması, yaşanan çelişkilerin ve sorunların boyutlarının tanım değişikliği yapacak kadar önemli olduğunun farkına varılması anlamında düşündürücüdür. Bu bakış açısının sonucu olarak, iktisadın kendini sadece belli bir grubun, sınıfın ya da sosyolojik katmanın fikri olmak gibi daraltıcı bir var oluştan sözde kurtararak, piyasa ideolojisinin fikirlerini doğa bilimi kavramları ekseninde evrenselleştirmeye çalıştığı açıktır. Özellikle güvenilir bir bilgi kaynağı olarak ekonometrinin gelişimi incelendiğinde, iktisat nihai düzenliliklere dayalı bir nedensellik anlayışına teslim olmuştur. Bu yaklaşımın yaratacağı sonuçlar incelendiğinde, Cartwright (1995, 276–294)’ın iktisatta rasyonel seçim modelinin bu tip bir nedensellik analizi ile mutlak surette doğrulanabileceğine ilişkin fikri önemlidir. Çünkü mekanizmalar, yapılar gibi gözlenemeyen unsurları, hatta Friedman (1953) gibi nedenselliği tümenden yok sayan

nihai düzenliliklere dayalı bir nedensellik analizi, zorunlu olarak hâkim fikirlerin doğrulanmasını gerekli kılmaktadır:

“...nihai düzenlilikler fikrini temel alan nedensellik analizi rasyonel tercih modelinde zımni olarak var olagelmıştır. Burada rasyonel birim belirli durumlarda mutlaka bir X durumunu seçmek için programlandığından, nihai düzenlilikler bize bu durumlarda X durumunun seçileceğini ve ortaya çıkacağını söylemektedir.”

Başka bir deyişle, serbest rekabetin, tüm iktisadi ajanları kar maksimizasyonuna zorladığı bir ortamda (Braudel, 2004; 512, 516), nihai düzenliliklere dayalı bir analiz zorunlu olarak piyasa ekonomisi ilişkilerini doğrulayan durumları üretecektir. Bununla birlikte, bu tip yaklaşımların sosyal anlamdaki temelleri yanında; hâkim iktisat kestirilebilir ve kontrol edilebilir analiz bütünleri yaratmak adına da, yani bilişsel çıkarları kapsamında da bu tip yönelimlere sahiptir (Woolgar, 1999; 31–39). Bununla birlikte, McCloskey (1988, 393–406 ve 1983; 487, 488)’in iktisatta kestirimin imkânsızlığını “If You are so smart, Why ain’t you rich?” ifadesi ve iktisatçıların (akademisyen olarak) normal kazançlar elde ediyor olmaları gerçeğine dayandırması, iktisadın modellerinin kestirim gücünü arttırmak amacıyla varsayımların gerçek dışılığına ilişkin Friedman (1953) tarafından getirilen savların keyfiyetini ve metafiziğini ortaya koymaktadır:

“..... Satın alma gücü paritesi üzerine yapılan yaklaşımlar, iktisatta iktisadın teorilerinin gerçek yaşama çok fazla yakın olmaması nedeniyle kestirimi mümkün kılan tek bir standardın olmadığını göstermektedir... Eğer “tam bilgiye sahipsen ve kestirimde bulunabiliyorsan neden zengin değilsin” (If You are so smart, Why ain’t you rich?) önermesi; üniversitelerin her zaman normal getiriler elde etmeleri fikri ile birlikte düşünülürse, iktisatta kestirim gücünün zayıflığı da ortaya çıkmaktadır.”

Bu bağlamda, iktisatçıların ekonometri ile olan pratiğinde rastsallaştırma (randomization)’nın taşıdığı önem göz önünde bulundurulduğunda; bu tip araçların bilişsel çıkarlardan daha ziyade sosyal kabullere hizmet ettiği görülebilmektedir. Çünkü rastsallaştırma, sosyal karar sürecinde ya önemli olmamakta ya da önemli olsa bile bazı davranışsal öncüller gerektirmektedir. Rastsallaştırmanın var olduğu bir sosyal program içerisinde, ya katılımcıların özelliklerinin tüm katılımcılar için aynı olduğu kabul edilmekte ya da ajanların davranışları özelliklerine göre farklılaşsa bile, yapısal (idiosyncratic) özelliklerinin katılım kararlarını etkilemediği varsayılmaktadır. Bununla birlikte, rastsallığı temel alan yöntemlerin deneysel verilerin, hesaplama sonuçlarının dağılımlarına göre değerlendirilmesi ve bu değerlendirmelerin ek varsayımlar gerektirmeden yapılabilmesi gibi parametrik

olmayan yaklaşımlara göre avantajları olduğu ifade edilmektedir. Ancak pratikte yapılan çalışmalar bu avantajların büyütüldüğü kadar önemli olmadığını göstermektedir (Heckman, 1992; 226, 227). Bu açıdan, iktisatçıların kestirim amacıyla gerek ekonometrik gerekse teorik modellerinde bemsimsedikleri bu aracın, kontrol ve kestirim açısından önemsenecek bir başarıya sahip olmaması ve genel anlamda iktisatçıların kestirim konusundaki yetersizlikleri, özellikle dinamik makro teori gibi alanlarda stokastizmin tercih sebebine gölge düşürmektedir. Başka bir deyişle, rastsallığın arkasındaki, ajanların davranışlarının analiz açısından önemli bir etki uyandıracak kadar önemli olmaması veya önemli olsa bile ajanların sınıfsal, grupsal, ailevi, ideolojik v.b. yapısal özelliklerinin katılım kararlarına etkisinin önemsenmemesi gibi varsayımlar, hâkim iktisadın atomisite, tam rekabet v.b.gibi temel varsayımlarıyla önemli benzerlikler taşımaktadır. Bu nedenle de stokastizm gibi bir yaklaşımın hâkim iktisatta benimsenmesinin bilişsel çıkarların ifade ettiği pragmatik anlamı aşan bir sosyal çıkarı işaret ettiğini söylemek mümkündür. Böylece üniversitelerde teori üretmek üzerine uzmanlaşmış olan iktisatçıların teorilerinin, gerçek hayatta bir anlamı olmaktan çok, insanların ikna edilmesine dayandığı söylenebilir. Bu şekilde, iktisatçıların çoğu zaman ideolojik temellendirmeler ile yaklaşımlarını oluşturdıklarına ilişkin olarak bir değerlendirme yapmak mümkün hale gelebilmektedir (Hanedar, 2007; 103, 104).

Sonuç olarak, Klasik iktisattan Neoklasik tahlile hâkim iktisadın dayandığı temel yöntem kısaca, üç temel varsayım üzerine durmaktadır. Bunlar; metodolojik bireycilik, metodolojik araçsalcılık ve metodolojik dengciliktir. Arnsperger ve Varoufakis (2006; 2–13) genel denge teorisi, evrimci oyun teorisi, Walrasyan olmayan denge teorisi, sosyal tercih teorisi, endüstriyel iktisat, iktisadi coğrafya, yeni politik iktisat, analitik Marksizm, kamu tercihi teorisi gibi çok farklı okullar olsa bile, bu temel varsayımlar ve paradigma etrafında tek bir hâkim iktisadın varlığının zorunlu nedenini anlatmaktadır:

“Metodolojik bireycilik, Neoklasik teori liberal sosyal bilimin bireyci insanına ilişkin kesin bir kök taşımaktadır. Metot analitik ve sentetik olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İlk olarak sosyo ekonomik gerçeklik eylemlerinin bireysel düzeyde davranışların anlaşılabilceği gibi bir anlayış getiren bireyler üzerine bir inceleme ile mümkün olmaktadır. Daha sonra sentez kısmında, bilgi karmaşık sosyal gerçekliği anlamak için bireysel düzeyde türetilir..... Metodolojik araçsalcılık, tüm davranışlar tercihler tarafından güdümlenmekte (preference-driven) veya bu durum tercihlerden sağlanan tatminin en çoklaştırılması sonucu ile anlam kazanabilir. Neo klasik iktisatta tercihler belli, veri, tam olarak belirlenmiş ve inançlardan ve

kullanılan araçlardan tam olarak ayrılmış olduğundan, ajanların kendi tercihlerine göre hareket edip etmediği konusunda bir tartışmanın yapılabilmesi olanaksız gözükmemektedir. Aslında, araçsalcılık bireylerin homojen bir tercih-tatmin skalasını ne ölçüde maksimize edebileceğine dayanan sonuççuluk (consequentialism) felsefesinin bir değişik versiyonudur... Metodolojik dengecilik, neoklasik iktisadın diğer bir önemli özelliği de denge üzerine olan varsayımsal uygulamalarıdır. ...Dengeye ilişkin varsayımsal bir imanın nedeni çok basittir. Çünkü başka türlü düşünülemez. Neo klasik iktisat araçsal olarak rasyonel tercihleri olan bireylerin iktisadi anlamdaki davranışlarının doğal sonucu olarak denge dışında bir durumun var olamayacağını ifade etmektedirler. Daha farklı bir söyleyişle, denge sistemin denge etrafında salınımı sonucu bir dengeye yönelik eğiliminin varlığı sonucu gerçekleşir.”

Başka bir şekilde söylemek gerekirse, Neoklasik iktisatçılara teorilerin gerçekçi olmadığına ilişkin eleştirilerin yapılması durumunda, Friedman (1953) tarafından verilen cevapta olduğu gibi gerçekçi olmamanın savunulmasına ilişkin ikiyüzlülük (hypocrisy), ancak bu sert çekirdeğin ya da paradigmanın korunduğunun bilinmesi ile anlaşılabilir (Boland, 2003; 521–526). Yani hâkim iktisat, tanımının gerçekçi olmamasına rağmen gücünü, piyasa ekonomisi ilkelerine ve pozitivist bilimin tanımlamalarına göre oluşan kapalı ve önceden tanımlanmış bir dünyaya borçludur (Lawson, 1989; 237 ve Chick ve Dow, 2005; 363–381). Bu açıdan, dünyevi felsefe olarak iktisadın kendini bir akademik disiplin olarak hissettirmesinden bu yana, “evrenselleşmiş öznellik” olarak sert çekirdeğinin, yani piyasa ekonomisi öznelindeki biçimsel rasyonaliteye bağımlılığının ve pozitivist bilimle olan etkileşiminin zaman içerisinde çok farklılaşmadığını söylemek yanlış olmayacaktır (Gordon, 2003; 549- 550). Özellikle 20. yüzyılda ortaya çıkan bilimsel ifadelerin ampirik olarak testinin gerekliliğine ilişkin akım içerisinde, Hutchison (1938)’un iktisadın kavramlarının, liberal ütopyayı yansıtan ve test edilmesi mümkün olmayan kavramlar olduğuna ilişkin fikri (Latsis, 1972; 234) ve ardından çıkan tartışmalar ekseninde Hutchison (1938)’un bu görüşlerinin irrasyonel olarak görülmesi (Machlup, 1956; 733–735 ve Friedman, 1953), iktisadın hâkim bakış açısından yapılan tanımının derin metafiziği konusunda önemli bir destek sunmakta ve iktisadın tek boyutlu toplumsallaşma retoriğine gönderme yapılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, hâkim iktisadın gerçekliği kapsayamama sorununu ya da iktisadın bu günkü tanımın biçimci yapısını anlamak, iktisadı tek bir hâkim iktisat paradigmasında birçok okulu birleştiren; sosyal ve bilişsel çıkarları olan mantıklı bir tercihin ürünü olarak görmekle mümkündür. Çünkü iktisadın temelini aldığı piyasa

ilişkilerinin öngördüğü ıssızlık ve pozitif bilimin araçları ile kurduğu teknik ilişki, iktisadi bilginin çeşitliliğini köreltmektedir (Althusser, 2006; 40, 41, 42, İnsel, 1990; 22–33, Marx, 2003; 20, 21, Lawson, 1989; 236–238 ve Habermas, 1998; 46, 47).

SONUÇ

Günümüzde iktisadın geçirdiği evrime bağlı olarak, iktisadın tanımının ve analizlerinin ulaştığı son nokta dikkate alınacak olursa; iktisadi faaliyeti tanımlamak üzere yürütülen çabaların gittikçe benzeştiği söylenebilir. Başka bir deyişle, iktisadın bir bilim olarak ulaştığı son durum, üstüne yoğun tartışmaların ve eleştirilerin olduğu bir konumdan, tek tipçi bir yaklaşımın egemen olduğu bir düzleme taşınmıştır. Böyle bir sonucun temel nedeni, Klasik iktisattan Neoklasik iktisada pek çok farklı okulun iktisadi faaliyetin tanımını yapmak konusunda bazı benzer nedenleri ve bakış açılarını temel kabul etmeleridir. Böylece tek bir iktisat tanımının üretilmesi gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Robbins'in sonsuz ihtiyaçlar ve sınırlı kaynaklar arasındaki gerilimden hareketle yaptığı tanım, büyük ölçüde Smith ve Mill'in iktisada kazandırdığı eğilimler sonucunda ortaya çıkmış ve Marshall ile uygulamadaki bağlantısı kurulmuş olan eklektik bir tanımdır. Bu bağlamda, iktisadi okulların sahip oldukları paradigmat devamlılığın nedenlerinin incelenmesi, hâkim iktisadın tanımının da dayanaklarını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Bilimsel faaliyetin pratik yaşamla bağlantısının kurulmasını sağlayan ve McKenzie tarafından sosyal çıkar (social interests) olarak tanımlanan kavram, iktisadın hâkim paradigmasının ve tanımının oluşmasına ışık tutabilmektedir. Çünkü bilim ve iktisadın diğer toplumsal faaliyetlerle benzer dinamiklerden hareket edeceğini kabul etmek suretiyle anlam kazanan bu tanımlama, hâkim iktisadın paradigmasının ve yaptığı tanımlamanın piyasa ekonomisi bağlamındaki kaynaklarının görünür hale gelmesini sağlamaktadır. Ancak iktisadın bilimsel faaliyet olarak tanımlanmasında sosyal çıkarların tek başına rol oynayacağını söylemek mümkün değildir. Yani iktisadın bilimsel pratiğinin kendi içerisinde oluşmuş, teorilerin üretilmesine ve değerlendirilmesine ilişkin olan bazı kural ve yöntem türleri de söz konusudur. Bu durum, McKenzie ve Habermas tarafından bilişsel çıkar (cognitive interests) olarak isimlendirilmiştir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse bu çıkar türü, öncelikle doğaya ve daha sonra da insanın insana üstünlük kurması açısından bir bilimsel ilişki içerisinde var olan çelişkilerle; çelişkilere kontrol ve kestirim amacıyla bulunan homojenleştirme, evrenselleştirme gibi çözümlerle ilişkilidir. Bu şekildeki, kural ve yöntemlerin bir tür amaç-rasyonel eylem olmaları nedeniyle, genel olarak bir sosyal sistem olarak piyasa ekonomisinin dinamiklerinden türetilebileceği açıktır. Ancak bu ayrımın yapılmasının temel nedeni, iktisatta kar maksimizasyonu gibi bir totolojide görülebilecek, piyasa ekonomisinin sonuçlarının mutlak surette

doğrulanması girişimini ifade eden sosyal çıkarlarla, iktisadın bilim olarak sahip olduğu çıkarların ayrıştırılabilmesidir. Yani hâkim iktisadın makro teorilerini mikro temellerle ifade etme gibi eğilimleri, kestirim ve kontrol gibi amaçlar için iktisadın araçlarını yapılandırdığını, yani bilişsel çıkarlarını göstermektedir. Başka bir deyişle, Friedman'ın kestirimcilik yaklaşımında olduğu gibi yaklaşımların, ortaya konulma gerekçelerinin, teorilerin kestirim başarısının artırılması gibi amaçları içermesi, bilim adamı olarak iktisatçının sosyal çıkarları yanında, bilişsel çıkarlarının da incelenmesini gerektirmektedir.

Özellikle bilimin pozitivist anlamıyla kazandığı yapılanma dikkate alınacak olursa, gerçekliğin var oluşundan getirdiği çelişkilerin, kontrol edilebilme amacıyla homojenleştirilmesi ve nesnelleştirilmesi gibi eğilimlerin varlığı, bilimin ve iktisadın sahip olduğu bilişsel çıkarları göstermesi bağlamında, iktisadın kendi içeriğindeki pratiğin anlamına da vurgu yapabilecektir. Althusser'in bilim adamlarının, “dolaysız” ve “gündelik”, yani “kendiliğinden” olan bir bilimsel pratik deneyimden kaynaklanan “inançları” ya da “inanışları” olarak tanımladığı bu faaliyet, bilimin ve iktisadın nesnel olduğu, bu nedenle de gerçeği kontrol edebileceğine ilişkin bir yargıyı içermektedir. Bu açıdan, böyle bir çıkarın varlığı, Popper'in ve pozitivist yaklaşımların yaptığı gibi bilimi meta analiz haline getirecek bir usturaya başvurmadan, bilimin ve iktisadın toplumsal üretim içerisindeki özerkliğini sağlayabilmektedir. Bu şekildeki sosyal ve bilişsel çıkarları içerecek bir değerlendirme ile iktisadın bilim olarak paradigmasının ve hâkim tanımının gerekçesini diğer toplumsal alanlarla etkileşim içerisinde anlamak mümkün hale gelebilmektedir. Yani hâkim iktisadın paradigması ve yaptığı tanımlama varlığını, hem Burke'nin “tüccarların, bankerlerin ve borsa spekülâtörlerinin pratik ve uzmanlaşmış” bilgisine hem de Habermas'ın insanın doğaya ve insanın insana gittikçe etkin bir şekilde hükmetmesinin yolunu açan teknik, dolayısıyla iktidar olarak ifade ettiği pozitivist bilimin rasyonellik kültürüne borçludur. Dolayısıyla, hâkim iktisadın günümüzde ulaştığı ve gerçek dışı olarak ifade edilen biçimci tanımını, sosyal ve bilişsel çıkarlardan beslenen paradigmasının ortaya çıkardığı bilinçli bir seçimin sonucu olarak kabul etmek gerekmektedir. Kısaca, iktisat açıklaması gereken şeyleri neden olarak kabul eden, tarihsel anlamdaki öznel bir sistemik yapıyı bilim bağlamında evrenselleştiren ve ekonometrinin nihai düzenliliklere dayalı analizleri ile bu durumu daha da kuvvetlendiren, bir tarafını piyasa sistemindeki hayatta kalma mücadelesinin yarattığı yabancılaşmadan, diğer tarafını da pozitif bilimin yarattığı biçimsizleştirmeden alan bir iktidar kurma faaliyetidir ya da ideolojisidir.

KAYNAKLAR

- AGASSİ, Joseph (1971), Tautology and Testability in Economics, *Philosophy of the Social Sciences*, 1 (3).
- ALADA, Dinç. (2000), *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, Bağlam Yayıncılık: İstanbul
- ALTHUSSER, Louis. (2006), *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi*, çev: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları: İstanbul.
- ARNSPERGER, Christian ve Yanis Varoufakis (2006), What is Neoclassical Economics? The Three Axioms Responsible For its Theoretical Oeuvre, Practical Irrelevance and, Thus, Discursive Power, *Post-Autistic Economics Review*, 38.
URL:<http://www.paecon.net/PAEReview/issue38/ArnspergerVaroufakis38.htm>,Erişim: 06.06.2007.
- BENHABİB, Seyla (1987), *The Generalized and the Concrete Other: The Kohlberg-Gilligan Controversy and Feminist Theory*, Feminism as Critique, Benhabib and Drucilla Cornell, (eds.), Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BLAUG, Mark (1997), Ugly Currents in Modern Economics, *Policy Options*, 18(7).
- BOLAND, L. (2003), Methodological Criticism vs. İdeology and Hypocrisy, *Journal of Economic Methodology*, 10.
- BOLAND, L. (1981), On the Futility of Criticizing the Neoclassical Maximization Hypothesis, *The American Economic Review*, 71(5).
- BOLAND, L. (1989), *the Methodology of Economic Model Building: Methodology after Samuelson*, Routledge: London.
- BOLAND, L. (1992), *the Principles of Economics: Some Lies my Teachers Told Me*, Routledge: London
- BOULDİNG, Kenneth E. (1969), Economics as a Moral Science, *The American Review*, Vol. 59, No.1
- BRAUDEL, Fernand (2004), *Maddi Uygarlık ve Kapitalizm*, 3 cilt, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi: Ankara.
- BUĞRA Ayşe (2000), *İktisatçılar ve İnsanlar*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- BURKE, P. (2001), *Bilginin Toplumsal Tarihi*, çev. Mete Tuncay, Tarih Vakfı. Yayınları: İstanbul.
- CARTWRIGHT, N. (1995), Ceteris Paribus Laws and Socio-economic Machines, *The Monist*, 78.

- CHICK, Victoria ve Sheila Dow (2005), The Meaning Of Open Systems, *Journal of Economic Methodology*, 12(3).
- ÇEÇEN, Aydın (2004), Rasyonel Eylem, Aksiyomatik Bilgi ve Homo Economicus, *İktisat Üzerine Yazılar I içinde*, İletişim Yayınları: İstanbul
- DOWD, Douglas (2008), *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı, Eleştirel Bir Tarih*, çev. Cihan Gerçek, Yordam Kitap, İstanbul.
- FAY, Brain (2005), *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- FLEETWOOD, Steve. (2001), Causal Laws, Functional Relations and Tendencies, *Review of Political Economy*, 13(2).
- FOLEY, Duncan K (1975), Problems vs. Conflicts: Economic Theory and Ideology, *The American Economic Review*, 65(2). Papers and Proceedings of the Eighty-seventh Annual Meeting of the American Economic Association.
- GALBRAİTH, J.K. (2004), *İktisat Tarihi*, çev: Müfit Günay, Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- GORDON, Scott (2003), *The History and Philosophy of Social Science: an Introduction*, Routledge.
- GRAMSCI, Antonio. (2007), *Hapishane Defterleri, Felsefe ve Politik Sorunları-seçmeler-*, çev:Adnan Cemgil, beşinci baskı, Belge Yayınları:İstanbul.
- GUERRİEN, Bernard (2004a), Standart Mikroekonomiyi Sürdürmeye Değer Bir Neden Var Mı?, *Post Otistik İktisat: İktisada Eleştirel Bir Bakış içinde*, Editör: Kaya Ardıç, çev. Gökmen Tarık Acar, İFMC İktisat Dergisi: İstanbul.
- GUERRİEN, Bernard (2004b), Irrelevance and Ideology, *Post-Autistic Economics Review*, 29. URL:<http://www.paecon.net/PAERreview/issue38/ArnspergerVaroufakis38.htm>, Erişim: 06.06.2007
- HABERMAS, Jürgen (1997), *İdeoloji Olarak Bilim ve Teknik*, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen. (1998), *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, çev: Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi:İstanbul.
- HANEDAR, Avni Önder, İktisat Bilimi ve Metodolojik Bir Sınama: Nitel ve Nicel Teknikler Üzerine Bir Değerlendirme, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.
- HAUSMAN Daniel M. (2000), Revealed Preference, Belief, and game Theory, *Economics and Philosophy*, 16.

- HAYEK, F.A. (1996), *Individualism and Economic Order*, University of Chicago Pres: Chicago.
- HECKMAN, J. (1992). Randomization and Social Policy Evaluation, Charles Manski and Irwin Garfinkel, (eds.), *Evaluating Welfare and Training Programs içinde*, Harvard University:USA.
- HEILBRONER, Robert (1962), *The Making of Economic Society*, Prentice-Hall.
- HEILBRONER, Robert (2004), Economics as Universal Science, *International Quarterly of Social Sciences*, 71(3).
- HUBERMAN, Leo (2003), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev: Murat Belge, İletişim Yayınları: İstanbul.
- İNSEL, Ahmet (2000), *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, Birikim Yayınları: İstanbul.
- İNSEL, Ahmet, (1990), Topluma Karşı İktisadi İnsan (II), *Birikim Dergisi*, 12.
- JEVONS, William Stanley (1871), *The Theory of Political Economy*, 3rd ed., London: Macmillan, 1888. URL:http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=625&chapter=10155&layout=html, Erişim: 06.06.2007.
- KARA, Ahmet (2001), *İktisat Kuramında Pozitivizm ve Postmodernizm*, Vadi Yayınları: İstanbul.
- KAZGAN, G. (2004), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- KURT, W. Rothschild (1993), *Ethics and Economic Theory*, Aldershot, UK: Edward Elgar Publishing Company.
- LATSİS, Spiro J.(1972), Situational Determinism in Economics, *The British Journal for the Philosophy of Science*, 23(3).
- LAWSON, Tony (1989), Realism and Instrumentalism in the Development of Econometrics, *Oxford Economic Papers*, 41.
- LAWSON, Tony (1994). *A Realist Theory For Economics*, in Backhouse, R. (ed.), *New Directions in. Economic Methodology*, Routledge: London.
- LİTTLE, Daniel (2002), *Ethics, Economics and Politics: Principles of Public Policy*, Oxford University Press, USA.
- MACHLUP, Fritz (1956), Theories of the Firm: Marginalist, Behavioral, Managerial, *Southern Economic Journal*, 22(4).

- MACKENZİE, Donald (1978), *Statistical Theory and Social Interests A Case-Study* Social Studies of Science, 8(1).
- MACKENZİE, Donald (1981), Interests, Positivism and History, *Social Studies of Science*, 11(4).
- MARSHALL, Alfred (1890), *Principles of Economics*, London: Macmillan and Co. Ltd., 1920.
- MARX, Karl (1970), *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev: Sevim Belli, Sol Yayınları: İstanbul
- MARX, Karl (2003), *Yabancılaşma*, çev: Kenan Somer, ikinci baskı, Sol Yayınları: İstanbul.
- MAYER, Thomas, (1995), *Doing Economic Research, Essays on the Applied Methodology of Economics*, By. Aldershot, UK and Brookfield, Vermont: Edward Elgar.
- MCCLOSKEY, Donald (1983), The Rhetoric of Economics, **Journal of Economic Literature**, 21(2),
- MCCLOSKEY, Donald (1988), The Limits of Expertise: If You're So Smart, Why Ain't You Rich?, *American Scholar*.
- MILL, J. S. (1836), *On the Definition of Political Economy and the Method of Investigation Proper to It*, Repr. in *Collected Works of John Stuart Mill*, 4, University of Toronto Press: Toronto, 1967,
- MÍROWSKİ, Philip (1991), The When, the How and the Why of Mathematical Expression in the History of Economics Analysis, *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1).
- MOLES, A. (2002), *Belirsizin Bilimleri*. çev: Nuri Bilgin, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- NELSON, Julie A (1995), Feminism and Economics, *The Journal of Economic Perspectives*, 9(5).
- OKASHA, Samir (2002), *Philosophy of Science: A Very Short Introduction*, Oxford University Press: USA.
- PAGAN, A. R. (1987), Three Econometric Methodologies: a Critical Appraisal, *Journal of Economic Surveys*, 1.
- PERSKY, Joseph (1996), Retrospectives: The Ethology of Homo Economicus, *the Journal of Economic Perspectives*, 9(2).

- POLANYİ, Karl (2000), *Büyük Dönüşüm*, çev: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SCHOEMAKER, P. J. H. (1991), The Quest For Optimality: A Positive Heuristic Of Science?, *Behavioral and Brain Sciences*, 14.
- SCHOTTER, Andrew (1985), *Free Market Economics: A Critical Appraisal*, StMartin pres: US.
- SMİTH, Adam (1776), *Ulusların Zenginliği*, cilt 1, çev: Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, Bilim ve Kültür Dizisi 7, Alan Yayıncılık: İstanbul.
- WALLERSTEİN, Immanuel (2003), *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları: İstanbul.
- WEİSSKOPF, F. (1996), *Yabancılaşma ve İktisat*, çev: Çagatay Koç, Anahtar Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- WOOLGAR, Steve (1999), Interests and Explanation in the Social Study of Science, *Social Studies of Science*, 11(3).
- WOOLGAR, Steve (2000), *Bilim/Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay, İstanbul.